Anul III. Februarie, 1909. Nr. 2.

# REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru știința și vieața bisericească.

Abonamentul: Pe un an 8 cor.; pe o jumăt. de an 4 cor. — Pentru România 10 Lei.
Un număr 70 fil.

## CONTRIBUȚII LA ISTORIA LEGĂTURILOR ROMÂNILOR ARDELENI CU RUȘII.

I.

Despre călătoria mitropolitului Sava Brancovici în Rusia se știa la noi numai atât, cât ne referează despre aceasta în cronica sa sârbească George Brancovici și după el istoricul sârb Raici și ceilalți. Astăzi e bine să se știe mai mult despre fiecare moment din vieața acestui arhiereu, controversată în timpul mai nou atât de mult.



De ce s'a dus, cum s'a dus și ce a făcut mitropolitul Sava în Rusia? [1]

Părintele arhimandrit Mangra ne spune [2] «că în anul 1668 mitropolitul Sava, însoțit de fratele său George, cu îngăduința principelui Apafi, făcu o călătorie în Rusia, la Moscova, ca să strângă milă pentru reconstruirea mitropoliei Belgradului, care în două rânduri o arseră Turcii și Tatarii. In Moscova au avut ambii frați bună primire la țarul Alexiu Mihailovici...»

In arhiva ministeriului de externe din Moscova se mai află și alte date despre această călătorie, cari se pot resuma în următoarele: [3]

In 8 Mai 1668 ajunse mitropolitul Sava cu fratele său George în Smolensk, iar în 20 Mai în Moscova. In 31 Mai s'au prezentat înaintea țarului, căruia Sava i-a oferit chipul sf. Treimi, o cruce lucrată frumos și un panaghion împodobit cu petrii scumpe și

[1] Vezi Istoria bisericii românești a dlui Iorga p. 355 și urm.

[2] în Sava Brancovici p. 66.

[3] Le-a publicat N. Kapterev; rusește sub titlul „Venirea în Moscova pentru milă a ierarhilor sârbi din diferite eparhii și a egumenilor din diferite mânăstiri sârbești în secl. XVI, XVII și la începutul secl. XVIII în „Pribavlenia k izdanii tvorenii sviatech otcev, Moscva 1891, V. 48, p. 545 și urm."

cu rubine. Dela principele Apafi a adus o scrisoare de recomandare, ţinută într'un ton ce nu-l prea folosiau aceşti principi faţă de alţii, decât faţă de puternicul ţar al Rusiei. «Prealuminate şi preaputernice ţar al Moscvei, Domn, stăpâne preacinstite. Când se va prezenta cel ce Vă predă scrisoarea aceasta, Sava Brancovici, episcop al bisericilor de legea grecească din Ardeal, la preamăritul scaun al Maiestăţii Voastre nebiruite spre a cere milă pentru bisericile ce sunt sub păstorirea lui, — e datorinţa noastră a saluta pe Maiestatea Voastră prin această scrisoare, ca pre un monarh creştin, mare şi prealăudat al atâtor ţări, cu urarea de tot binele şi a ne face reverinţele rugând cu umile rugăciuni pe atotputernicul Ziditor al ceriului şi al pământului să binevoiască a lumina, trăi şi ţinea în sănătate, cât mai îndelungat, pe prealuminata Voastră Maiestate pentru numele şi lauda proprie şi întărirea creştinismului, împreună cu preaputernica împărătească; după ceia-ce îi las pe aceştia în mila Maiestăţii Voastre nebiruite», — scria Apafi[1] în aceea scrisoare.

Şi regele polon Ioan Casimir a dat mitropolitului Sava o scrisoare de recomandare către ţar. Mitropolitul Sava — spunea regele — merge să ceară milă dela ţarul, căci se îngrijeşte de zidirea bisericilor din mitropolia sa.



Aceiaş bunăvoinţă a arătat-o pentru Sava şi mitropolitul din Kiev, Antonie Viniţchi, recomandându-l ţarului într'o scrisoare.

In 10 Iulie mitropolitul Sava luă parte la serviciul divin în mănăstirea sf. Treimi a lui Sergie, iar în 10 August îşi luă rămas bun dela ţar şi primì în milă 200 de ruble (în bucăţi de ermelin) şi un hrisov de danie.

La întoarcere, din o localitate aproape de graniţă, mulţumì Sava, într'o scrisoare, ţarului pentru primirea ce i s'a făcut în Moscova şi zicea, că «după promisiunea mea, întrucât îmi va fi cu putinţă cu inima curată şi cu tot sufletul meu, despre toate voiu încunoştinţa şi scrie Maiestăţii Voastre împărăteşti, dacă îmi va fi cu putinţă».

Viitorul era atât de nesigur acolo unde se reîntorcea, încât Sava observă de două-ori, că numai de-i va fi cu putinţă va mai scrie ţarului.

---

[1] Kapterev scrie greşit Sfirafi, în loc de Apafi.

Călătoria lui Sava avea însă şi o misiune politică. O dovedeşte aceasta recomandaţia regelui polon, precum şi o petiţiune ce a dat-o Sava ţarului şi în care scria, că «mă plec preacinstitului, alesului şi marelui ţar, cârmuitorul şi dăruitorul celor pravoslavnici. Am auzit că e pace cu Polonii, dar nu ştim de e adevărat; unii spun că-i pe totdeauna, alţii — că pe un timp, iar alţii că e pace numai cu un rege, iar nu şi cu republica.[1] Gheorghe Racoţi s'a luptat împotriva Poloniei, iar Turcii, păgânii, sunt aproape de noi şi ştiu că noi ne bucurăm când auzim că creştinii şi monarhii se unesc, şi păgânii o uresc aceasta. Vă vestim aceasta; că de se va răsboì Turcul şi cazacii îi vor ajuta, atunci nici nouă nu ne va fi bine. Bucuros am face şi noi ceeia-ce ar umilì pe Turci, dar fără de ajutorul creştinilor şi al monarhilor şi fără de îngăduirea lui D-zeu nimic nu e cu putinţă; căci fiind noi sub picioarele lor, de am ştì ce e spre perirea Turcilor păgâni, şi noi am fi gata spre aceea. Este în părţile noastre mulţime mare de creştini ortodocşi; sârbi, bulgari şi români şi toţi sunt pregătiţi şi aşteaptă să vină de undeva o năvală creştină asupra afurisitului de Turc, căci fiind el în mare năcaz, mizerie şi silă, toţi ar fi gata cu oaste, dacă va vrea D-zeu».



Din toate aceste se vede, că mitropolitul Sava a făcut călătoria aceasta cu consimţământul principelui Apafi, ba poate chiar la inzistinţa lui, sub titlul că strânge milă pentru zidirea bisericilor din mitropolia lui, dar cu scopul de a sonda terenul pentru o alianţă a monarhilor creştini împotriva Turcului.[2]

## II.

Spre mijlocul veacului XVIII. observăm din nou o înrâurire rusească asupra Românilor din Ardeal. Dar aceasta venia acum într'altă formă, cătră Românii ortodocşi din Ardeal.

Se ştie,[3] că în August 1758, a hotărît curtea din Viena să le dea Românilor ortodocşi din Ardeal, după multe frământări, un episcop, care era însă să fie neatârnător de mitropolitul sârbesc. Aceasta hotărîre avea să rămână în secret, ca nu cumva mitropolitul sârbesc să întreprindă ceva împotriva ei.

[1] adecă republica Kazacilor.
[2] V. Kapterev l. c.
[3] Dr. A. Bunea, Episcopii Petru Paul Aron şi D. Novacovici p. 126 şi urm.

Frământările religioase urmară deci şi mai departe, iar mitropolitul Nenadovici află prin oamenii săi despre hotărîrea curţii. Astfel înştiinţă împărăteasa în 13 Dec. 1758 pe mitropolitul sârbesc, că a hotărît să numească un episcop neunit pentru Ardeal, cu totul neatârnător de el. Un lucru ce nu-i era pe plac mitropolitului, care luptase atât pentru drepturile bisericii ortodoxe din Ardeal. Guvernul nu voia adecă să pună pe Români sub jurisdicţiunea mitropolitului sârbesc, pentrucă prin aceasta i-ar fi împărtăşit şi cu prilegiile Sârbilor, ceeace curtea din Viena nu o dorea de loc.[1]

Publicarea decretului de numire a episcopului neunit pentru Ardeal, — care era să fie Dionisie Novacovici, episcopul sârbesc din Buda — se amână.

Intre astfel de împrejurări se folosì mitropolitul sârbesc de o acţiune rusească între Românii ardeleni, care o denunţă curţii din Viena, crezând că prin aceasta îi va succede să schimbe planurile cu numirea episcopului exempt pentru Ardeal.

Precum este ştiut,[2] după disolvarea graniţei de pe Tisa şi Murăş, o seamă de Sârbi emigrară în 1751 cu căpitanul Horvat în Rusia, unde formară o colonie, «Sârbia nouă», care se mai înmulţì în 1752 şi 1753 cu alţi emigranţi conduşi de Preradovici şi de generalul rus Sevici. Aceste emigraţiuni băgară în spaimă curtea din Viena, care la cererea Rusiei aliate le dădù voie să emigreze, ba trebuì să sufere şi emisionari ruşi, cari veniau să ademenească pe Sârbi la emigraţiune. Un astfel de emisionar era şi maiorul Dimitrie Mihailovici, care venise în Ungaria sub cuvânt că cumpără cai.[3]

Acest maior auzise şi de suferinţele Românilor şi precum se va vedea, avea legături şi cu popa Ioan din Aciliu, refugiat pe atunci în Rusia.[4]

In vara anului 1758 făcù maiorul cunoştinţa lui Ghenadie Vasilievici, ezarhul episcopului din Pacrat, care din cauza unor neorânduieli ce le-ar fi pricinuit prin aceea că a luat bani din lăsământul episcopului său mort, a fost închis în curtea din Car-



---

[1] Bunea o. c. p. 161.
[2] Schwicker, Politische Geschichte der Serben in Ungarn p. 125 şi urm.; p. 144. şi la Vanicek, Spezialgeschichte der Militärgrenze p. 575.
[3] Schwicker o. c. p. 142.
[4] Bunea o. c. p. 134.

loviţ, de unde într'o noapte scăpă şi fugì în Neoplanta.[1] Pe acest ezarh voì maiorul Mihailovici să-l pună episcop pentru Românii neuniţi din Ardeal.

Deci făcură o petiţie către curtea rusească în numele Românilor ardeleni.

In anii trecuţi — se spune în petiţiunea aceea — ceice mărturisesc credinţa pravoslavnică în regatul Ungariei şi ţinutul Transilvaniei, s'au adresat către tronul Maiestăţii Sale prin împuternicitul lor — iereul Ioan. Ei roagă şi acum pe ţarina să nu părăsească pe coreligionarii săi şi să-i predea peirii. Pentru năcazurile ce le-au avut pentru credinţă şi biserică, au cerut încă mai înainte o comisiune. Acum cer ca în aceasta comisie să fie şi doi comisari din Rusia, pe spesele Românilor, căci în prezenţa acestora şi acei cari au repăşit siliţi dela ortodoxie, se vor încuraja şi de bună voie s'ar declara de ortodocşi. «Căci de când e unirea între noi, mulţi ortodocşi, luptându-se împotriva obiceiului unit, au suferit în cătuşe şi temniţe moartea, chinuiţi în fel şi chip, iar de credinţa lor nu a vrut să se lase, chiar în închisori au aruncat pentru legea pravoslavnică destui preoţi şi mireni, încât noi nici până astăzi nu ştim unde ne sunt împrăştiaţi părinţii şi fraţii noştri». Roagă apoi să le dea împărăteasa păstor legiuit şi arhiereu sfinţit după rânduială, pe celce îl va propune plenipotenţiatul, iereul Ioan,[2] adecă pe «cinstitul ezarh din Slavonia, Ghenadie Vasilevici, care a fost luat încă de copil în slujba episcopească la episcopul Sofronie Ioanovici din Slavonia», fiind el neclintit în credinţă şi cinstit, îl cer toţi, într'un suflet, de arhiereu, ca să le fie spre mângăiere. Cer apoi mai departe ca şi în viitor pe episcopi să-i pună M. Sa, Ţarina Rusiei. Episcopul să atârne în cauze spirituale de sf. sinod al Rusiei şi nu de arhiepiscopul din Carloviţ, căci pe episcopii ortodocşi, cari au fost în Transilvania nu i-a sfinţit arhiepiscopul din Carloviţ, ci cel din Ţara românească. De aceea au respins împăraţii Austriei cererile Românilor şi nu îngăduiau să atârne episcopul lor de arhiepiscopul din Carloviţ. Iar sf. sinod (a Rusiei) să dispună, dupăce va fi sfinţit episcopul cerut, să vină la un termin hotărît

[1] Radoslav M. Gruici, Contribuţii la istoria legăturilor noastre cu Românii în veacul XVIII., p. 17—19 (sârbeşte).

[2] Adecă popa Ioan din Aciliu.

cu comisari şi să i-se subordineze atâta preoţime şi creştini, câţi vor vrea să-l recunoască de bună voie.

Preoţimea, care a repăşit dela legea sa, dacă ar recunoaşte adevărul şi s'ar întoarce cu căinţă la ortodoxie, să fie primită, lăsându-se în libertate şi cinste, fără a plătì vre-o dare împărătească sau domnilor de pământ şi să nu fie de loc îngreunaţi, ci liberi cu toată casa lor, ca şi până acum, aşa şi în viitor.

Pe lângă aceste episcopul din Ardeal, cu îngăduirea sfântului Sinod a toată Rusia, să ia parte împreună cu vre-o câţiva membri din cler şi dintre mireni la congresul din Carloviţ, să aibă drept a vota, când vor fi vacante episcopiile sau arhiepiscopia.

Bisericile ortodoxe să se dea înapoi şi în viitor să fie permis a face şi împodobì biserici întru mărirea lui Dumnezeu şi «a rămânea liber în legea noastră după obiceiul creştin. Aşa şi sărbătorile să le ţinem după călindarul nostru şi nu după cel nou, cum ne poruncesc».

Mai departe se roagă Românii în petiţiunea aceasta, ca rugarea lor să nu fie ţinută în suspens ca şi în eparhia Orăzii-mari, [1] unde de trei ani a fost exmisă o comisiune şi până astăzi stă; de ce, nu se ştie, dar bine nu e la tot cazul. «Acum fraţii noştri de o credinţă îşi varsă sângele pentru credinţă şi biserică, iar după răsboiu şi încheierea păcii va urma asupra noastră o prigonire şi mai rea şi serviciul nostru credincios de zi şi noapte întru nimic nu se va considera.

Dintre cei ortodocşi nu se promovează nimeni întru general. Iar dacă îşi lasă legea sa, cum a făcut un oarecare ce se chiamă Budai, a fost înaintat de general, dar acum îl ţin în Viena fără comandă, ca nu cumva să se întoarcă iarăş la legea sa cu căinţă şi să facă astfel de ruşine şi batjocură pe papa dela Roma».

Şi pentru îndurarea aceasta a Ţarinei, promit Românii, că-i vor da întru supunere şi serviciu credincios pentru totdeauna un regiment de husari, constătători din 1000 oameni şi 1000 de cai, se înţelege cu ştirea şi învoirea împăraţilor ţării, fără a detrage ceva prin darul acesta din venitele împărăteşti. Numai «mundirul» şi armele le cer dela Ţarina, şi roagă să fie pus acest «regiment transilvan» sub comanda generalului Horvat din Sârbia-nouă.

---

[1] Vezi despre aceasta Revista teol. anul I., Nr. 3 şi urm.

Iar dacă aceste cereri, precum şi celelalte cari le va spune plenipotenţiatul, iereul Ioan, nu se vor putea împlinì, atunci roagă pe M. Sa Ţarina să le deschidă cale prin Moldova să emigreze cu toţii în „Sârbia-nouă“, ca să trăiască neconturbaţi în legea lor sub comanda generalului Horvat. De altfel ei vor aduce la cunoştinţa Ţarinei, dupăcum i-a sfătuit iereul Ioan, toate năcazurile ce le vor avea pentru credinţa lor, prin maiorul din Sârbia-nouă Dimitrie Mihailovici. Roagă deci să le împlinească cererile acestea, căci ei în lucrurile aceste nu au pe nimeni de o credinţă cu ei, decât pe M. Sa Ţarina Rusiei.

Acesta e conţinutul acelei petiţiuni alcătuite de maiorul Dimitrie Mihailovici şi de cinstitul ezarh Ghenadie Vasilievici. Petiţiunea e scrisă în limba slavo-rusă, dar ceice au scris-o nu au ştiut bine limba aceasta, ceeace se vede din stilul greu pe alocurea, aproape neînţeles şi din greşelile ce le fac.

Maiorul Mihailovici o şi trimise în Ardeal, să o subscrie câţi mai mulţi Români. De aceea maiorul îi scrie, în 20 Ianuarie 1759 lui Popa Samuil din Apoldul mic următoarele lucruri:[1]

«Cum primiţi scrisoarea mea, îndată să Vă subscrieţi pe scrisoarea aceea unde am pus în şir cruci şi câţi veţi putea mai mulţi să Vă subscrieţi dintre cei fruntaşi şi să-mi scrieţi de când a ieşit din Ardeal părintele popa Ioan Avramovici, ce nevoi au suferit pentru lege fraţii noştri creştini cari cred în biserica răsăriteană, dela popi sau mireni. Să mi le scrieţi toate aceste şi când au fost, ca să ştiu de ele. Porunca aceasta o am dela înălţatul imperiu moscovit. Orice năcaz veţi avea să scrieţi la imperiul moscovit, că acolo e şi părintele protupop (?) Ioan Avramovici din Aciliu, care lucră pentru creştinism. Şi am nădejde, că în scurt timp veţi avea arhiereu trimis dela imperiu moscovit, cu care nu veţi avea năcaz până va fi Ardealul. Incă mă rog pentru preoteasa popii Ioan, să aveţi grije de ea şi să nu o lăsaţi în lipsă, căci el se trudeşte pentru toţi creştinii. Şi pe omul pe care ţi-l trimit, grijiţi să nu i-se întâmple ceva cu scrisorile şi să grijiţi să nu ajungă în mâni rele scrisoarea mea. Iar când îmi scrieţi ceva, trimiteţi prin un om aici în Suboteli, aproape de Arad, la popa Novac, căci el mă va afla ori unde voiu fi».

[1] Vezi Gruici o. c. p. 47—48.

Planul maiorului însă nu izbutì. Românii erau încrezuţi în puterea mitropolitului sârbesc, care luptase pentru drepturile lor şi nici nu puteau poate să creadă ademenirilor unui aventurier. Deci nu subscriseră petiţia maiorului Mihailovici, ci o trimiseră prin un om episcopului din Timişoara, care o expedă imediat mitropolitului din Carloviţ.

In 7 Martie 1759, scrie episcopul din Timişoara, Vichentie Ioanovici Vidak către mitropolitul[1] «că în 28 Februar a adus un om din Ardeal petiţia alăturată către curtea rusească (cum spunê el în original), trimisă lor de un oficer moscovit — cred că va fi maiorul Dima — ca să o subscrie şi să i-o trimită lui, căci el o va trimite în Moscova. Dar creştinii de acolo sperând, că li se va încuviinţa mila cerută prin Excelenţia Voastră şi prin sf. sinod la Maiestatea Sa, mi-au adus-o aceasta mie, iar eu am făcut dispoziţie să pot căpăta în original încă vre-o epistolă de a susamintitului Dima, ezarhului Ghenadie sau a popii Ioan. Şi cum le primesc le trimit Excelenţiei Voastre».

Mitropolitul Nenadovici, care nu trăia bine cu curtea rusească şi ştia că petiţia va stârnì resenz la Viena — o trimise acolo în copie.

In 18 April scrie împărăteasa mitropolitului, că-i foarte neplăcut, că episcopul din Timişoara nu a numit pe omul care a adus scrisoarea aceea şi nu a înştiinţat administraţia să-l prindă imediat. Cere apoi să i se trimită originalul acelei scrisori[2]

De altă parte se îngrijì mitropolitul de o petiţiune ce o trimiseră Românii împărătesei şi mitropolitului. Copia unei traduceri sârbeşti a acestei petiţii se păstrează în arhiva din Carloviţ şi e publicată la Dl Gruici în opul citat. O traduc în româneşte şi dau o parte din ea aici pentru frumseţea cu care e scrisă.

E adresată «cu lacrimi ferbinţi din adâncul inimii» către împărăteasa, mitropolitul şi episcopii sârbi.

«Despre aceasta ne plângem noi Românii (Vlasi), cari suntem în ţara Ardealului şi slujim cu dreptate înălţatei împărăţii şi tuturor domnilor din Ardeal şi ne ţinem de legea grecească şi sârbească şi suntem năpăstuiţi de domnii din Ardeal şi de protupopi, trădaţi

[1] Gruici o. c. p. 49.
[2] Gruici o. c. p. 18.

şi prinşi pentru lege şi nu avem nici o dreptate dela nimeni. Şi dacă trebue cătane înălţatei crăiese Valahii merg, şi unde trebuesc oameni tot Valahii merg şi Saşii nu merg şi nici celelalte neamuri nu merg, tot numai Valahii merg. Şi Saşii zic, că pământul e a lor laolaltă cu celelalte neamuri. Şi ne iau viile şi locurile, de nu avem unde să ne adăpostim. Şi porţie dăm noi Valahii mai mare decât celelalte neamuri, cari sunt în Ardeal şi ei spun, că-i a lor pământul. Cvartire şi «forşpon» dăm mai mult noi Valahii decât celelalte neamuri laolaltă. Şi tot am aşteptat în suferinţi milă dela înălţata crăiasă, să ne trimită Arhiereu de legea grecească şi sârbească şi să se miluiască să ne trimită Arhiereu, ori să ne sloboadă graniţele, să ieşim din ţară, să mergem acolo unde vom putea să ne ţinem legea şi să avem şi pământ, ca să trăim....» [1]

E aceasta o plângere scrisă în adevăr cu lacrimi ferbinţi şi din adâncul inimii, atunci când doauă comori ale neamului nostru erau primejduite, credinţa şi moşia strămoşească. In graiul lor simplu, presărat cu câteva accente de o izbitoare duioşie, au spus ei păsurile inimii lor în jalba către împărăteasa.

Şi aceşti Români nu s'au încrezut în cuvintele ademenitoare ale unui emisionar rus, ci s'au adresat către aceia, cărora «le-au slujit cu dreptate».

Curtea din Viena îşi avea însă planurile ei şi nu ascultă de glasul năcăjit al Românilor, nu le dădu arhiereu din Carloviţ, ci după publicarea unui decret de toleranţă în 13 Iulie 1759, mai trecură doi ani până la numirea episcopului pentru Românii neuniţi din Ardeal.

Astfel s'a zădărnicit acţiunea rusească în Ardeal înainte cu 150 de ani şi am scăpat poate de un rău şi mai mare.

*Silviu Dragomir.*

---

[1] Gruici o. c. p. 49—50. O apreciare şi publicare a mai multor frumoase scrisori rom. din v. XVIII. pregăteşte prietinul I. Broşu.

## B. SPINOZA ȘI PANTEISMUL.

**— Studiu apologetic. —**

Literatura teologică și cu deosebire filozofia, n'au aflat în sânul neamului nostru, nici reprezentanți puternici și nici teren prielnic de desvoltare, așa încât o mare parte din cultura Apusului, n'a putut fi gustată de cât de puțini, cari cunoșteau limbile străine, sau răsfoiau filele unor traduceri cu fraze greoaie și încâlcite.

Astăzi biserica noastră creștină trebue să îndure lovituri grele din partea vrășmașilor și a acelora, cari sfidând cele mai cardinale adevăruri, pe care își zidește templul măreț al dragostii, îi doresc nimicirea. Lupta e înverșunată, și poate nici când inimile nu s'au dovedit mai slabe, mai șovăitoare, decât în vremurile noastre, când roadele materialismului se desprind bogate și coapte de pe spic, și aceia cari în leagăn rosteau blând pe buze cuvântul *Dumnezeu*, astăzi privesc sceptici în viitorul necunoscut și în tainele neînțelese ale firii. Valurile necredinții străbat cu ușurință pretutindeni. Datorința apologetului, care trebue să vegheze neclintit, înarmat cu toate mijloacele științei moderne, e să îndrume și să arate chiar cu aceleași arme, căile de cele mai multeori greșite și pline de prăpăstii ale înțelepciunii omenești și demonstrând greșala, să arate calea largă și adevărată ce duce la mântuire și la adevăr. — In direcțiunea aceasta, la noi s'a lucrat puțin, foarte puțin. Ar urma ca să ne tânguim. Nu, prin zel și dragoste de muncă se poate face mult. Foloasele pot fi îndoite: pe deoparte ne este dată posibilitatea, ca să ne facem cunoscuți cu reprezentanții distinși ai filosofiei, iar' pe de altă parte, să se apere din punct de vedere creștin, aceea ce mintea omenească, fie ea cât de ageră, totuș nu a fost în stare să cuprindă, fiind superior tuturor năzuințelor vremelnice...

Am cercat să realizez, ocupându-mă mai mult cu filozoful *B. Spinoza*, ceea-ce mi-au propus. Rodul muncii mele, e acest studiu, care deși în multe locuri incomplet, totuș sunt de părere că poate reda o icoană destul de fidelă despre felul de gândire și simțire a cugetătorului din *Amsterdam*.

*

B. Spinoza era un reprezentant genial al vremurilor sale sau, după cum îl numește un istoric al filozofiei, un luptător al toleranței.[1] Părea destinat, ca în epoca frământărilor și luptelor religionare, să întrupeze cu gestul larg toată înțelepciunea ageră a neamului evreu, fără patrie, fără hotare și fără cămine stator-

[1] Windelband, die Geschichte der n. Philosophie, vol I 194.

nice. Nici dorul de câştig, nici dorul de mărire, nici orgoliul propriu, ci un puternic impuls, o iubire profundă a adevărului şi mai pre sus de toate, o convingere intimă, l-a determinat pe acest blând cugetător, să păşească pe câmpul vast al filozofiei iubirii şi înţelegerii universale. Şi deşì duşmanii şi pătimaşii lui protivnici, l-au numit câne şi o blasfemie a lui D-zeu, totuş *vieaţa acestui ales fiiu* al ideilor, se desprinde aşa de luminoasă, cu atâta resemnare, asemănându-se vieţii unui sfânt. Buzele lui nu blastamă, mintea lui nu se întunecă, ura şi pizma nu încolţesc în inima lui, ci o linişte dulce, parfumată, o seninătate duioasă, o încredere de oţel întru izbândă îi adumbresc cărarea spinoasă a vieţii şi-i împrumută în jurul frunţii lui deschise o aureolă de raze. Chipul lui Spinoza, se zugrăveşte în conturi largi în faţa noastră, singur, ca o stâncă de granit, din noianul sistemelor filozofice, ale anticităţii classice ale evului mediu şi ale filozofiei dogmatice mai nouă.[1] Izolat şi desăvârşit în imperiul ideilor, opus tuturor cugetărilor vechi şi noi; un martur integru al adevărului convingerilor lui intime, un Socrates modern; o vieaţă simplă aproape păstorească, încununată de o activitate mănoasă. Blăstămul pe care l-a rostit sinedriul sinagogei împotriva lui, a aflat un răsunet puternic pretutindeni. Un secol şi mai mult, fu Spinoza exilatul înţelepciunii şi străduinţii uriaşe, până când *Lessing* (1729- 1781), *regeneratorul vieţii intelectuale germane*, îl ridică din nou din adâncul uitării la aceea înălţime albastră, din care priveşte şi astăzi senin, împăcat cu sine, ca un vis de-argint, legănat pe freamătul duios al doinelor şi sequidilelor spaniole, a căror melancolie de lacrimi şi şoapte o auziseră încă străbunii lui.

Iată cum se exprimă *Lessing*, în convorbirea sa plină de adâncă înţelepciune cu filosoful *Iacobi*, (1743—1819) «Oamenii vorbesc şi acum încă despre Spinoza, ca despre un câne mort».[2] *Iacobi*, desì adversar pronunţat a lui Spinoza, îi răspunde: «Pentru înţelegerea lui Spinoza se pretinde o prea îndelungă şi încăpăţinată încordare a spiritului şi numai acela l-a înţeles, căruia nu i-a rămas nici un şir neînţeles sau în umbră, din *Ethica* lui; nici unul care nu poate cuprinde câtă convingere a putut avea acest mare bărbat despre îndreptăţirea filozofiei lui şi a înţelepciunii, care şi-o scoate aşa de adeseori în lumină. Către sfârşitul zilelor vieţii, scria Spinoza: *Nu vreau să zic, că eu am aflat filozofia cea mai bună, ci sunt convins, că eu o cunosc pe cea adevărată. Intrebându-mă însă de siguranţa celor spuse de mine, eu îţi răspund: daasemenea siguranţei tale, că cele 3 unghiuri ale unui triunghiu,*

---

[1] Fischer, geschichte der n. Philosophie vol. I. 2 pag. 95.

[2] Iacobi, Über die Lehre Spinozas, pag. 27.

*sunt egale cu două unghiuri drepte, pentrucă adevărul se luminează atât pe sine, cât și rătăcirea.*[1] Puțini vor fi gustat — continuă Iacobi — o asemenea liniște a spiritului, puțini vor fi zugrăvit un cer așa de albastru al cugetării, după cum l-a creat această minte senină și curată.[2] E o adevărată apoteoză a lui Spinoza, felul cum *Schleiermacher* (1768—1834) în discursurile sale despre religiune ne revoacă în memorie amintirea lui Spinoza: «Jertfiți-mi cu cinste o șuviță de păr, *Manelor* sfântului și izgonitului Spinoza. Pe el îl pătrunse spiritul măreț al Universului, nemărginirea i-a fost lui începutul și sfârșitul. Universul i-a fost singura dragoste eternă. El era plin de credință și adumbrit de duhul sfânt, de aceea se ruga el singur și neîntrecut, măestru în arta sa, ridicat deasupra breslelor profane, fără urmași și fără drepturi de cetățean».[3]

Era la începutul veacului al 17-lea. Luptele religionare se desfășurau pretutindeni sălbatice, și fără cruțare. Era un timp, în care se deslănțuiau vijelioase, ideile robite în evul mediu; o frământare spirituală, un clocot înăbușit de idei nouă și îndrăznețe, cari cereau cu necezitate învestmântare, cari pretindeau o formă, cari își doreau omul. Biserica premerse. *Zwingli, Calvin* și *Luther,* desrobiră neamurile germane și o parte din cele romane din absolutismul și egoismul bisericei rom. cath.; știința dreptului — *Hugo Grotius* —; asemenea arta află penele destoinice și mânuitori străluciți ai clapelor organelor uriașe. In fruntea avântului pornit de filozofia rațională sau dogmatică, se poate pune fără îndoială, *R. Descartes* (1596—1650). Descartes, mânecă dela principiul îndoelii. Pentruca să se poată ajunge în știință la o cunoaștere adevărată și neclintită, trebue să ne îndoim despre toate. Nu numai despre lumea spirituală, spre înțelegerea căreia se și pretinde o mai profundă frământare a judecății, ci chiar și despre lumea senzuală; nici chiar pătratul, deși știm cu toții că are patru laturi, totuș din precauțiune trebue să ne îndoim *apriori* despre adevărul acesta, nefiind siguri, ca nește ființe mărgenite, că chiar noi am fost creați spre adevăr sau spre amăgire. Presupunând deci, că totul e o amăgire oarbă și fiind cât de puțin siguri despre aceasta, totuș nu putem nega un lucru și anume acel adevăr, că cugetând existăm. *Cogito, ergo sum.* Eu, cercetând, aflu în mine ideia despre D-zeu, reprezentațiunea ființei celei mai superioare, pe care însă nu mi-am putut-o câștiga singur, din puterile proprii, deoarece ideia aceasta invoalvă în sine o realitate mai deplină decât aceea pe care o port închisă în mine. Această

[1] Spinoza, epist. ad A. Burgh.
[2] Iacobi, op. cit. pag. 28.
[3] Schleiermacher, Reden über die Religion; L. Sehring, Spinoza p. 89.

ideie, această reprezentaţiune, trebue să-l aibă de creator pe însuş D-zeu, care mi-a imprimat-o în suflet, asemenea cum arhitectul îşi imprimă sigilul în opera sa. Din concepţia lui D-zeu, se poate deduce uşor existenţa lui, deoarece fiinţa lui D-zeu, invoalvă în sine existenţa şi anume o existenţă eternă. Sau ştiind noi, că cunoştinţa lumei acesteia ce ne împrejmueşte, o putem face cu organele simţurilor şi ştiind totdeodată, că această cunoaştere nu-i sigură, ci o amăgire, ne mai rămâne ideia lui D-zeu, dela care mai putem aştepta un progres oarecare în sfera cunoaşterii noastre. [1] Una din însuşirile cardinale ale lui D-zeu, e adeveritatea *(veracitas)*. D-zeu nu voeşte să ne înşele şi de aceea totul ce cunosc eu prin El, clar şi precis, cu necezitate trebue să fie adevărat. [2] Toată rătăcirea se sprijineşte pe o întrebuinţare greşită a libertăţii voinţii; pe o judecată pripită despre acele lucruri, despre cari nu suntem destul de luminaţi şi siguri. Pe lângă D-zeu, ca cea mai desăvârşită substanţă, care n'are lipsă şi de alte făpturi pentru existenţa sa, mai sunt încă două substanţe, de ordinea a doua, cari în existenţa lor au lipsă de D-zeu. Eu îmi pot imagina sufletul ca pe o substanţă cugetătoare, fără ca să mi-o prezint cu atributul întinderii, cugetarea nu invoalvă în sine predicatele întinderii. Pe de altă parte, eu îmi imaginez corpurile ca pe o substanţă cu atributul întinderii, deoarece cu ajutorul matematicei şi cu sprijinul senzurilor, îmi pot câştiga despre ele o cunoştinţă clară. Figura, forma, mărimea, mişcarea, toate acestea le consider ca moduri *(modi)* ale întinderii. Senzaţiile, precum sunt: colorile, tonurile, căldură, etc. există asemenea plăcerii, durerii şi bucuriei, dar numai în suflet şi nu în obiectele provăzute cu calităţile înşiruite mai sus.

Cugetarea şi extinderea sunt două predicate deosebite unul de altul. Astfel şi cele două ştiinţe nu pot avea nimic comun între olaltă: fizica nu poate fi condusă de filozofie şi nici filozofia nu poate fi înlănţuită în imperiul fizicei. Sufletul stă în contact direct cu trupul numai într'un singur loc al creerului şi anume, în *corpus pineale* (Zirbeldrüse). Această relaţie dualistă a sufletului cu corpul, cu toate indicaţiile şi amănuntele lui Descartes, e foarte greu de imaginat. [3] Cartezianul *A. Geulincx* (1624—1669), se nizuì să modifice această hipoteză şi rezultatul fù *Ocazionalismul*. Tot un cartezian, *N. Malebranche*, (1638—1715), cercând să netezească dualismul lui Descartes, susţinù teoria mistică, că toate le vedem în D-zeu, care însuş e locul de odihnă

[1] Windelband, op. cit. I. p. 171.
[2] Schwegler, Istoria filozofiei II. p. 15. (trad. rom.)
[3] Ueberweg, Geschichte der n. Philosophie III. pag. 48.

al spiritelor, precum spaţiul e locul corpurilor. D-zeu cuprinde în sine şi ideile corpurilor, după cari a creat întreaga lume corporală.[1]

Greşala principală, din punct de vedere filozofic, în sistemul lui Descartes e neobservarea unităţii şi contrazicerea desfăşurată în dualismul substanţelor. Astfel ideia unităţii se luptă împotriva dualismului şi această luptă pretinde cu necesitate, ca dualismul lui Descartes să fie eliminat şi întregul sistem filozofic să se transfoarme.

Trebuesc examinate mai întâi acele deducţiuni, cari ies la iveală din afirmaţia, că obiectele sunt fenomene, a căror ultimă cauză activă e D-zeu. — Nu-i permis a atribuì obiectelor nici o activitate proprie şi neatârnată, chiar dacă s'ar deosebì şi separa de cauza lor ultimă şi ar forma existenţe nouă şi neatârnate. Ele se reîntorc din nou în imperiul puternic al celei dintâi, fără substanţa D-zeirii nu înseamnă nimic şi chiar luate în sine, nu sunt nimic şi de aceea se contopesc, urmând firii lor, la un loc — mărgenit şi nedeplin — cu cauza lor, precum aceasta din urmă, e nemărgenită şi deplină.[2] Ele fac parte din fiinţa lui D-zeu, după cum le-a numit odinioară N. Malebranche, «*Participaţiuni nedepline ale fiinţii divine*» şi astfel trebue să ni le imaginăm ca *moduri* ale lui D-zeu.[3]

E evident, că lucrurile nu sunt şi nici nu pot fi substanţe şi deoarece cauza lor e o singură fiinţă, la care iau parte cu toatele, nici nu pot fi opuse fiinţei lui. Spiritele şi corpurile sunt moduri, ale uneia şi aceleiaş fiinţe. Cu toate acestea cele dintâi au însuşirea cugetării şi cele din rândul al doilea a extinderii. Cugetarea şi extinderea sunt direct opuse una celeilalte. Dualismul acesta rămâne încă, dar nu mai e cel original, *dualismul radical cartezian.* Cugetarea şi extinderea, nu mai formează ca la Descartes, atributele duor substanţe opuse, ci două atribute opuse, ale uneia şi aceleiaş substanţe. D-zeu posede atât atributul cugetării, cât şi al extinderii. Obiectele sunt moduri ale lui D-zeu, adecă moduri atât ale cugetării, cât şi ale extinderii. Ca moduri ale cugetării, întruchipează lumea spirituală, iar ca moduri al extinderii, lumea corpurilor, lumea materială. Prin urmare, făcând concluzia acestui fel de deducere, ajungem la rezultatul, că lucrurile văzute sunt atât spirite, cât şi corpuri. Susţinând afirmaţia, că singură activitatea e unica cauză a fiinţii lui D-zeu, în cazul acesta putem afirma, că lucrurile nu sunt altceva, decât fenomene ale lui D-zeu în extern, şi trebuesc să se rapoarte la

[1] Falckenberg, geschichte der n. Philosophie p. 97.
[2] R. Fischer, op. cit. v. I, p. 6.
[3] Falchenberg, op. cit. p. 96 şi 127.

fiinţa lui D-zeu ca singuraticele fenomene la cauza lor. Descartes explicase că fenomenele nu pot avea mai multă realitate, decât cauza lor, ci sau egală, sau mai puţină.[1] D-zeu e cea mai desăvârşită fiinţă, singura în felul său. Lucrările lui sunt prin urmare cu necezitate mai puţin desăvârşite decât el; şi deoarece nedesăvârşirea se manifestează în margeni, astfel apar lucrurile lui D-zeu mărgenite, determinate şi modificate. Lucrurile se referă prin urmare la D-zeu, ca efectul la cauză, ca nedesăvârşitul la cel desăvârşit, ca fiinţele mărgenite la cele nemărgenite sau mai pe scurt, ca *modurile* la *substanţă*.

Fiind lucrurile moduri ale lui D-zeu, nu pot fi mai mult creaturile lui. Ca moduri ele sunt fenomene necesare ale puterii D-zeeşti şi tot deodată manifestări necesare ale fiinţii lui, modurile fac parte din fiinţa lui D-zeu; creaturile sunt fiinţe de altă natură, diferite de fiinţa lui Dumnezeu. Ca moduri se contopesc cu sfera de activitate şi cu fiinţa lui D-zeu; ca creaturi, sunt făptuite din nimic, prin singura voinţă a creatorului. Nefiind deci lucrurile creaturi ale lui D-zeu, nici D-zeu nu poate fi creatorul lor şi nici activitatea divină nu se poate numì creatoare. Cauzalitatea divină nu se poate imagina ca voinţă, ci lucrurile cari ne împrejmuesc sunt numai fenomene necesare ale fiinţei d zeeşti şi fiinţa lui, însuş cauza necesară, care nu lucră nici după scopuri conştiente şi nici după scopuri inconştiente. Nu făptueşte după scopuri conştiente sau după scopuri voite, deoarece ambele presupun voinţa şi noi am văzut mai sus, că cauzalitatea divină, a cărei activitate sunt lucrurile, nu se poate imagina ca voinţă. Nu lucră nici după scopuri inconştiente, deoarece în cazul acesta am trebuì să presupunem oarecari scopuri, de cari ca de nişte puteri imense şi ascunse, ar depinde activitatea lui D-zeu, sau prin care ar fi determinată. Prin urmare trebuesc eliminate toate scopurile din cercul de activitate a lui D-zeu, deoarece D-zeu e singura cauză făptuitoare, n'are valoare şi nici înţeles, nici un fel de activitate după scopuri, în domeniul şi firea lucrurilor.

Abstrângădu-i-se lui Dumnezeu toată activitatea lui făptuitoare — *voinţa şi scopul* — ne mai rămâne singura concepţie curat naturalistă şi noi am ajuns astfel la acel punct, în care *naturalismul*, oştindu-se în filozofia lui Descartes cu *augustinismul*, iese biruitor. Concepţia lui D-zeu s'a naturalizat tot mai mult, până când în urmă, s'a contopit cu concepţia naturei creatoare. Nici nu putea fi altfel. Fiind D-zeu singura şi adevărata substanţă, e necesar, ca lucrurile văzute să ne apară ca modurile

[1] Fischer, op. cit. I. 2. p. 90.

lui. Fiind cauza divină singura și adevărata activitate, obiectele și lucrurile nu pot fi altceva, decât efectul acestei activități. Cu cât lucrurile se contopesc mai mult la un loc, cu ființa lui D-zeu, cu atât și ființa lui se împreună mai adânc cu natura lucrurilor, apropiindu-se încet clipa în câte o minte profundă le unește pe toate la un loc, într'un imens nedespărțit, fără de margeni. *Deus sive natura.* Acest punct de vedere, această contopire lină, e năzuința nedeslușită, care trece aproape inconștient, desvoltându-se din dualismul lui Descartes, prin toți urmașii lui și realizându-se definitiv în mintea clară și ageră a lui *B. de Spinoza.*

Iată marea însemnătate a lui Spinoza. Deslegarea și înțelegerea profundă a acestei unități, a acestui naturalism monistic. Il taie isteț o fereastră, în zidul filozofiei dogmatice, prin zăbrelele căreia fulgeră în adevărata lui lumină orbitoare, de raze albe, naturalismul. Lui îi urmează dârz, *Leibnitz* (1646—1716), cercuind în oțele trecerea și puntea dela filozofia dogmatică la rațiunea pură; înaintea lui scapără departe în zarea gândirii — Descartes, năzuind prudent, dar cu pași siguri spre *Panteismul* lui Spinoza.

B. Spinoza, e de origine Evreu. Străbunii lui vețuiau pe vremuri în Spania portocalilor în muguri, a smochinilor înfloriți, a maslinilor palizi și triști, în Spania cu soare mult, cu văi umbroase, cu piscuri îndrăznețe și albe, în Spania doinelor și seguidilelor pline de farmecul duioșiei. Evreii vețuiau bine, ocrotiți de legile blânde ale regilor portugezi și domnițelor spaniole. Scriau chiar cărți foarte cetite: *Comentarii la Talmud* — *Moses ben Maimon* —. Poeții atingeau, învăpăiați de dragoste, strunele lirei, amintindu-și de valea *Iosafatului* și de vârfurile grandioase ale *Hermonului,* cu umerii candizi și luminoși; de eterna cetate a *Ierusalimului* — *Iuda Halevi,* lăudat așa de mult de *Heine.* Mai târziu *Leo Haebreul* și *Levi ben Gerson* cucereau științele și alții.

Aceste prielnice condiții de desvoltare rămaseră aceleași, până ce tronul Spaniei îl urcă încoronat de glorie *Ferdinand Catolicul* și soția sa *Elisabeta.* Evreilor li-se propuse fără de veste o alegere grea: sau trecerea la catolicism sau... exilul. Erà o lovitură cruntă. Ortodocșii prinseră voinicește în mână toiagul pribegiei, ceilalți îmbrățișeară de formă creștinismul, exercitând însă pe furiș jertfele împăcării și mâncând în pripă mielul pascal. Când în anul *1581* se reînoì legea incviziției neumane, Evreii părăsiră în masse *peninsula,* cu soare mult și blând de altădată și se împrăștiară în Turcia, în Franța de sud, în Italia și mai cu seamă în *Țările de jos,* foarte tolerante în chestiile religionare și protivnice neînfrânate ale peninsulei *Pireneice.* Motivele sunt foarte cunoscute și se pot ușor înprospăta în memorie, făcând o ochire fugară în istoria vitează a acestor țărișoare.

Din sămânța acestor Evrei emigrați, fără patrie și fără grai statornic, cari aduceau cu sine, pe lângă duioșia legendelor dulci spaniole, fanatismul religios și ura împotriva asupritorilor intoleranți, s'a născut *Baruch (Benedictus) de Spinoza (cit. Spinosa)* în *Amsterdam* (1632), într'o casă aproape de sinagoga Evreilor. Fiind părinții lui negustori, prin urmare oameni cu stare, se îngrijiră să-l crească bine.

Abecedarul tânărului Spinoza fù Talmudul, plin de invective și injurii împotriva creștinilor. Se obicinuia la Evrei, ca copiii mai talentați să fie pregătiți pentru cariera *rabinică*. Urmând talentelor sale și firei cugetătoare, tânărul Evreu părea destinat pentru cariera aceasta a preoției, a servirei sfintei sfintelor și datinelor religioase...

Școala în care se preparau acești tineri era în floare și consta din 7 clase. In primii ani se învățau elementele limbei evreice, biblia și istoria; în anul al 6-lea, se citea gramatica și Talmudul, iar în clasele mai superioare, cele mai însemnate comentarii la Talmud. Dascălii lui Spinoza, în cele două clase din urmă, i-au fost învățatul rabin *Manase ben Izrael* și foarte vestitul președinte al consiliului rabinic *Saul Morteira*. Cu acești doi luminați dascăli ai vremurilor sale, învăță Spinoza să citească cu străduință Biblia și Talmudul și se întroduse, setos de știință, în toate secretele și adâncul teologiei Evreilor. Afară de Biblie și de Talmud, se mai aprofundă și în înțelepciunea cutezătoare a *Kabbalei*, din care își închegă mai târziu filozofia evreiască un sistem teosofic, care se rapoartă la religia mozaică, precum *Gnoza* la creștinism și *Neo-Platonismul* la filozofia greacă — păgână.

Astfel, cu ajutorul filozofiei Evreilor, ajunse Spinoza aproape inconștient până la margenile filozofiei mai nouă. Nu se poate afirma, că el în scrierile sale de mai târziu s-ar fi adăpat din izvoarele *Kabbalei*, cum se susține de unii, nu; mersul gândirii lui era cu totul altul. Iată cum se exprimă Spinoza despre Kabbaliști: «*Am mai cetit încă câțiva Kabbaliști și nu mă pot mira îndeajuns de prostiile lor*» [1] Da, Spinoza a studiat cu sârguință înțelepciunea *cărților* și *Teosofia*, dar cu rezultat negativ. El devenì sceptic. Rabinul era învăpăiat de dorul cunoașterii lui Dzeu și al naturii, dar această sete mistuitoare n'a fost în stare să i-o aline nici Biblia, nici Talmudul și nici filozofia mistică a Kabbalei...

Pentru înmulțirea cunoștințelor îi era necesară cunoașterea limbei latine. Studiile classice le și începù cu câțiva profesori de o mai mică însemnătate și le continuă strălucit, cu vestitul

[1] Spinoza, Tract. Teolog. Polit. cap. IX.

cunoscător al anticităţii greco-romane, *Franz van den Ende*. Dânsul era vestit printre şcolarii săi, nu numai pentru distinsele sale cunoştinţe, referitoare la fineţele limbei latine, ci şi pentru germenul necredinţii, pe care obicinuia să-l samene în ogoarele fragede ale elevilor săi. La truda grea a învăţării era ajutat şi de fiica sa, *Clara Maria*, care de câte-ori profesorul era împiedecat la ţinerea lecţiilor, fiind medic, îl inlocuià cu iscusinţă. Şi poate eleganţa predării sau argintul de o duioasă muzică al glasului, sau albastrul umed al ochilor fascinători ai profesoarei, îi atrăgeau pe elevi mai din greu la studiu şi se spune că *zelul* tânărului Spinoza, cu ochii mari de păcură sclipitoare, sub fruntea largă, cercuiţi de sprâncenile cutezătoare, Spinoza cu faţă măslinie şi blândă, nu ar fi fost mai mic la studiul sintaxei încâlcite latine, ca la dragoste tăinuită şi aprinsă...[1] Dar stilul său îngrijit latin ne vorbeşte, că nu dragostea dulce a ochilor umezi era idealul lui fulgerător.

Spiritul ce stăpânea în casa lui Ende avù o influinţă hotărîtoare asupra desvoltării intelectuale a lui Spinoza. Credinţa adânc înrădăcinată în inima plăpândă, de copil sentimental, se spulberă pe câmpul vast al gândirii. Părinţii nu priveau cu ochi liniştiţi cărările preţipişe ale fiului lor, şi cu blânde mustrări părinteşti se năzuiau să-l ademenească din calea pierzării. Spinoza avù grele lupte sufleteşti; în faţa lui se desluşiau două lumi, inima lui fù cuprinsă de valul îndoelii, în mintea lui zbucnesc lupte mari, patimi oţelite. Inaintea ochilor sclipitori de nerăbdare, se desprinde o cale largă, cu cuprinsuri nemărgenite de hotare, un cer adumbrit de iubirea universală; îndărătul lui, în zarea îndepărtată, se înfiripă o lume blândă şi mică, părinţii cu mustrări duioase, templul cu sfeşnicile aurite cu 7 braţe, sfânta sfintelor, muzica plângătoare a psalmilor suirii, amintirea pribegiei din Egipet, sicriul cu legile sacre, *mana* izvorîtă din afunzimile violete ale bolţilor, văile Iordanului cu undele limpezi, Ierusalimul cu templul lui Solomon, zidit din aur şi din fildeş, ca un vis de-argint întruchipat din crini pe culmile *Hermonului*... Sentimentul se oşteşte cu raţiunea, dragostea trecutului, plină de poezia gingaşă a *Ţării făgăduinţii,* cu iubirea grandioasă a *Universului,* închegat într'o desăvârşită unitate: *Deus sive natura*. Şi cea din urmă — învinse. Raţiunea biruì pe apostolul credinţii, inima bătù mai puternic, mai des; ochii se deschiseră mari şi cuminţi în faţa secretelor firii...

Cunoştinţa limbei latine îi oferì un domeniu larg al cunoaşterii filozofiei classice şi mai nouă şi totdeodată îl oţelì în lupta

---

[1] K. Fischer, op. cit. p. 124.

purtată de raţionalişti împotriva ştiinţei Biblice şi a Talmudului. *Abraham iben Ezra* şi *Gersonides* îi erau antecesori vestiţi, asemenea şi *Iosif del Medigo*. De sigur că l-a influinţat mult pe tânărul Spinoza pilda lui *Uriel Acosta*. (Poetul german *K. Gutzkor* l-a şi eternizat în tragedia sa întitulată *Uriel Acosta)*.

U. Acosta îşi trăgea originea dintr'o familie evreiască, fiind crescut în spiritul bisericii romano-catolice. Din convingere pătruns de adevărurile Vechiului Testament, trecù în Amsterdam din nou la *Iudaism*, în care oraş se refugiase, venind din *Oporto*. Curând după aceea, fulgeră din nou împotriva Bibliei şi Talmudului. Comunitatea evreilor, în frunte cu Rabinii, îl excomunică pe un timp de 15 ani. După intervalul acesta, îşi retractă sărbătoreşte înaintea sinagogei invectivele, dar fù excomunicat din nou, a doua oară, pentru doctrinele sale false, pe cari le împrăştia cu mare dărnicie. După 7 ani de exil şi de durere, supunându-se unei căinţe aspre, prescrisă de Talmud, fiind lovit cu 39 de lovituri de bice pe treptele sinagogei şi călcat în picioare de mulţime, fù primit din nou în sânul credincioşilor. Sunt convins, că şi tinărul Spinoza, indignat va fi zărit cu ochii săi această procedură barbară şi îi va fi lăsat urme adânci. U. Acosta în curând după evenimentul acesta se sinucise, lăsând în urma lui o lucrare autobiografică, care s'a tipărit abia după moartea lui Spinoza, întitulată «*Exemplar humanae vitae*».

Spinoza prinse să se retragă din comunitatea Evreilor. Cerceta foarte arareori sinagoga şi poate demonstrativ, mai adeseori, bisericile pompoase creştine, asociindu-se cu gândul mai mult la aşanumiţii *Menoniţi* şi *Collegianţi*, luptători aprigi împotriva dogmelor. Dar această atragere faţă de ei nu era o convingere intimă, ci numai o *pretenie*. Tot în timpul acesta, în felul de cugetare al lui Spinoza, se dedeau lupte mari. Dorul de ştiinţă îl răpeşte pe nesimţite din noianul de legi ale Talmudului şi în vârtejuri furtunoase îl aruncă în scrierile lui Descartes. Din talmudistul de odinioară, răsare filozoful, din scepticul rece, cartezianul ager.[1]

Trecerea lui Spinoza dela filozofia Evreilor, la Descartes, fù împreunată cu desbinarea totală din comunitatea sinagogei. N'o dorea însă nici Spinoza şi nici sinagoga, care recunoştea în el spiritul profund, înfrăţit cu o rară bunătate a inimii. Câţiva prieteni îl ademeniră chiar la o convorbire intimă despre natura lui Dzeu, despre nemurirea sufletului şi despre realitatea îngerilor. Spinoza ocolì ori şi ce desluşire: «*aveţi pe Moisi şi pe Profeţi*». Inzistându-se mai mult asupra întrebării, Spinoza se ex-

[1] Fischer, op. cit. p. 109.

primă precis și clar, că după relatările Bibliei, Dzeu e corporal, îngerii sunt fantoame și sufletul nu-i altceva decât un simplu principiu al vieții. De-aci înainte începură amenințările și blestemele!

Spinoza fù chemat înaintea *sinedriului* și amenințat cu excomunicarea. Amenințări zadarnice. Evreii cunoșteau foarte bine și alte mijloace. Rabinii îi oferiră o remunerație de 1000 fl. anual, dacă va rămânea și mai departe în comunitatea lor și va cerceta mai adeseori sinagoga. Spinoza respinse demn oferta făcută. El nu căuta mișelește banul, ci adevărul și lumina. Nici sfaturile părintești, nici amenințările brutale și nici mituirile josnice, nu-l convertiră. Existau mijloace și mai violente și mai fanatice. După spusele lui *Bayle*, un Evreu fanatic încercă chiar un atentat împotriva vieții lui Spinoza. Ieșind din teatru, îl rănì cu un pumnal ucigaș în față. Se vorbește și de un al doilea atentat.

Izgonit de pretutindeni, își află sălaș sub acoperemântul prietenului și dascălului său *F. von den Ende.* Aici primì el o învitare din partea sinagogei, ca să apară înaintea sinedriului spre justificare. El se și prezentă senin, fără șovăire. Rabinii încercară încă odată prin promisiuni și amenințări, să se convingă dacă nu și-a schimbat părerile. Neajungând la nici un rezultat, rostiră asupra capului său excomunicarea cea mică, exilându-l din comunitatea izraelită, pe timp de 30 de zile. Neretrăgându-și nici după acest termin vederile sale filozofice, îi aplicară cea mai grea pedeapsă, care îi era posibil sinagogei să o aplice față de cei renitenți. Era tocmai în anul *1656* Iulie 27 sau după socoteala Evreilor, anul *5416* luna *Ab,* când sinagoga rostì asupra renegatului Spinoza excomunicarea cea mare sau așanumitul «*Cherem*». Citez din curiozitate și pentru dovedirea intoleranței Evreilor o parte din formula de excomunicare:

«Domnii (stăpânii) sfatului preoțesc, vă aduc vouă la cunoștință, că ei cunoscând de mult faptele și cugetele rușinoase ale lui Baruch de Espinoza, au năzuit și s'au ostenit ca să-l convertească. Deoarece n'au ajuns la nici un rezultat, ci dinpotrivă, s'au convins mai sigur despre toate relele și rătăcirile lui vestite prin graiu și prin faptă, ceeace o pot dovedì înaintea lui mărturii vrednice de credință, au deliberat despre toate acestea înaintea rabinilor și au hotărît cu unanimitate, ca pe acest Spinoza să-l alunge din comunitatea lui Izrail, cu următoarea anatemă: După sfatul îngerilor și hotărîrea celor sfinți îl excomunicăm, îl alungăm, îl afurisim și-l blăstămăm noi, pe B. de Spinoza cu consimțământul lui D-zeu și al acestei comunități, în fața sfintelor cărți ale legii, cu toate afuriseniile cari stau scrise în lege; cu excomunicarea cu care a excomunicat Iosua, Ierihonul, cu blestemul cu care a blestemat Eliseu copiii și cu toate afuriseniile, cari stau

scrise în lege. Ziua și noaptea să cază asupra lui blestemul. Blestemul să planeze de-asupra lui, când doarme și când se scoală. Blestemat să fie când întră și când iese din casă, să nu-l ierte Domnul! El își va aprinde mănia și urgia asupra omului acestuia, încărcat de toate blestemele, cari sunt scrise în cartea legii. El va stârpì numele lui de sub ceruri și spre perzarea lui, îl va despărțì de toate semințiile lui Izrail, cu toate blestemele cerului, cari sunt scrise în cartea legii. Voi însă, cari țineți la D-zeu, Domnul nostru, veți viețuì împreună. Păziți-vă, ca nimeni din voi să nu-l agrăiască, nimeni să nu-i ofere vre-un dar, nimeni să nu locuiască cu el sub un acoperemânt și nimeni să nu cetească vre-o carte pe care o va scrie el»... etc.[1]

Împotriva acestor atacuri neumane ale sinagogei, Spinoza se apără într'o *Apologie* scrisă în limba spaniolă, care nu ni-s'a păstrat. Se spune, că în cartea aceasta Spinoza și-ar fi apărat punctele sale de vedere, aruncând Evreilor în față dispreţul. Rabinii nu erau mulțumiți numai cu excomunicarea, ci în frunte cu rabinul *Iacob Morteira*, pretinseră dela magistratul din Amsterdam alungarea lui Spinoza și deoarece Evreii însemnau mult în administrația orașului, magistratul îl și exilă pe vre-o câteva luni din Amsterdam.



Marele aconfesionist, care nu mai făcea parte din comunitatea lui Izrail, dar nu intrase nici în sânul bisericii creștine, trebuì să se obicinuiască cu urgia reprezentanților ambelor confesiuni. Anii 1656—1661 îi petrecù el în apropiere de Amsterdam, adăpostit la un prieten al său, într'o casă la țară. Acest prieten făcea parte din acei protestanți obidiți, pe cari îi condamnase de eretici sinodul dela *Dortrecht* (Arminianii). Acelaș sinod și în acelaș an, în care fù excomunicat Spinoza, condamnă și filozofia antecesorului său, filozofia lui Descartes. Astfel urgisitul Evreu, află sălaș la creștinii condamnați.[2] În timpul acesta Spinoza se aprofundă în filozofia lui Descartes, retrăgându-se cu prietenul său la *Rhynsburg* și în anul 1661 trimise prietenului său din Londra, *Oldenburg*, cu care și purtă el o corespondență mai lungă, un fragment din *Ethica* pe care cu 2 ani mai târziu o aflăm citată în mânile lui *Simon Bries*.

Pentru susținerea vieții desprinsese tocirea sticlelor optice și a diamantelor. Cu toate că suferea mult din cauza sănătății sale debile, totuș lucra cu cea mai mare încordare. Bucurii lumești nu avea și nici nu cunoștea plăcerile rafinate. În această liniște de sihastru, în această mulțumire senină și patriarhală,

[1] Fischer, op. cit. p. 113; Freudenthal, Spinoza p. 48.

[2] Fischer, op. cit. p. 116.

încolţea în mintea lui grandioasa unitate a universului, morala iubirii, *panteismul*.

Vestea înţelepciunii lui ajunse departe. Prinţul *Karl Ludwig* îl învită pe Spinoza ca profesor la universitatea din *Heidelberg*. Spinoza respinse foarte prudent învitarea, cu următorul răspuns (1673):

«Dacă a-şi fi avut vre-odată dorinţa ca să ocup un post de profesor academic, n'aş fi putut primì altul, decât acela pe care mi-l oferă Maiestatea Ta şi mai ales pentru libertatea filozofării, care mi-se garantează şi pentru dorinţa mea de-a vieţuì sub stăpânirea unui principe, a cărui înţelepciune o admiră lumea întreagă. Dar deoarece eu n'am avut nici odată aplicaţie necesară, de a propune şi învăţa în public, nu mă pot hotărî ca să prind această ocaziune favorabilă, deşì mi-am cumpănit mult în cuget, ideia aceasta. Primind postul de dascăl al tinerimii, a-şi fi silit să-mi las la o parte cercetările mele filozofice. Al doilea, nu-mi pot da seama, în ce margeni este îngrădită libertatea filozofării? Deoarece neînţelegerea nu izvoreşte din zelul aprig al unora pentru religie, ci din felurite patimi şi din zelul de ceartă al oamenilor, cari toate şi chiar şi aceia ce-ai spus-o cu dreptate, obicinuesc să o întoarcă şi să o condamne. Deoarece eu am făcut toate experienţele acestea în vieaţa mea privată, cu atât mai mult mi-ar fi dat să le simt într'o carieră publică. Prin urmare, cum se poate vedea, nu-i nădăjdea într'un traiu mai uşor şi fără grije, motivul care mă îndeamnă la retragere, ci dragostea mea pentru linişte, pe care nădăjduesc să mi-o mai reţiu încă, cât timp mă voiu abţine dela o activitate publică».

Astfel retras de sgomotul mistuitor al lumii, îşi vieţuia zilele singur, cufundat în meditaţiunile sale. Lucrând, cugetând întraripat de sborul uriaş al fantaziei, se simţea fericit şi liber; în asemenea clipe era el adevăratul Spinoza. Nopţi întregi, de-arândul, lucra fără întrerupere şi adeseori zorile rumene, înveştmântate în petale de trandafiri albi, ca spuma mării, se odihneau pe fruntea trudită de-o îndelungă răbdare şi muncă. Pe cât de liniştit i-a fost traiul, atât de sumbru i-a fost şi sfârşitul. De 20 de ani suferea cu plumânii, suferea mult, durerea îi fărămase trupul şi totuş nu se jelì şi nu se plânse nimănui.

Era într'o Duminecă de 23 Februarie anul 1677, când Spinoza după obiceiul său, se coborî din odaia sa, să discute cu stăpânii casei. *Dr. Meyer*, medicul şi prietenul său, îi recomandase o mâncare întăritoare, pe care o şi gustă cu obicinuita sa tihnă. După prânz, când căsenii, *Van der Spyk* cu soţia, se întoarseră dela biserică, aflară îndureraţi, că Spinoza răposase în braţele prietenului său, Dr. Meyer.....

Astfel se stinse de-o moarte lină, acest mare cugetător al veacurilor. Nici flori albe, nici cununi de mirt, nici plânsetul fioros al organelor, nici *De profundis*, nici glasul tremurător al preoţilor cu barbe albe, nu-i adumbriră cea din urmă cărare, în această sbuciumată vale a plângerii.

Singur, cu ochii îndreptaţi vecinic spre necuprinsul albastru al bolţilor, el îmi face impresia unui pisc colosal, pe care nu-l pot clătì din impozanta lui maiestate, nici ploile şi nici vânturile. El nu blastămă, ci binecuvântă, nu huleşte, ci glasul lui e o duioasă poezie a cugetării, nu ureşte, ci predică iubire și armonie universală. Un rege al gândirii, un Socrate al suferinţii, un poet sentimental dar exact, un cântăreţ al firii zărită prin prizma gândrii și a matematicei, el se stinge împăcat cu sine, pierzându-se în D-zeire, după cum şi-a imaginat-o el, în adâncul vast al undelor șoptitoare ale mărilor tălăzuite, împrejmuit ca de-o amintire sfântă de pe vremuri, de parfumul crinilor și al liliecilor înfloriţi şi umezi...

(Va urma). *I. Broşu.*

## ROMÂNII ȘI RUTENII ÎN BISERICA GR.-OR. DIN BUCOVINA.



— Spicuiri din Istoria Românilor bucovineni. —

I.

Decând a ajuns o parte din vechea Moldovă sub sceptrul Habsburgilor, n'a trăit zile aşa de fericite, cum s'ar crede. Din bogăţia darurilor Austriei «felix» s'au revărsat prea puţine raze de fericire asupra Bucovinei; azi avem o Bucovină economicește stăpânită de Evrei, o Bucovină locuită de foarte multe și diferite naţiuni, o adevărată Austrie în miniatură, iar în biserica ortodoxă, dominantă și azi, două popoare împreunate prin aceeaş credinţă sub un singur cap bisericesc — nu trăiesc în armonie. Frământările luptelor naţionale ce trebue fatalminte să poarte Românii cu Rutenii se resfrâng într'o formă sau într'alta şi asupra vieţii lor bisericești. Unii, aducându-și aminte de trecutul *lor* în astă ţară a *lor*, cearcă să-şi apere și păstreze vechile lor drepturi istorice, ceilalţi înmulţiţi şi întăriţi printr'o rapidă creştere, tind a se afirma tot mai mult în dauna celor dintâi. Orice s'ar zice, oricât s'ar accentua pacea şi buna înţelegere între Români şi Ruteni, de câteva decenii încoace există o luptă între ei, din ce în ce tot mai aprigă, și faptul că aceste două naţiuni se închină în acelaş

lăcaş sfânt lui Dzeu, nu le împiedecă de a se desvolta în privinţa naţională fiecare în felul său, şi nu spre bucuria reciprocă. Gândindu-ne la trecut nu putem aştepta fără îngrijare viitorul neamului românesc din Bucovina. Pe când trăiau la apusul veacului al XVIII-lea în Bucovina aproape numai Români sau, cel puţin în număr atât de mare, încât locuitorii de altă naţionalitate dispăreau, azi Românii, după statistica oficioasă, sunt întrecuţi de Ruteni în privinţa numerică. Şi s'au auzit glasuri din partea Rutenilor cerând despărţirea ierarhică de Români, despărţire care probabil n'ar promova bunăstarea bisericei ortodoxe până acum unită în sine, dar ar putea aduce Românilor sub împrejurări prielnice mai mult folos în direcţia *naţională,* decât un traiu comun, decât o împreună vieţuire pururea învrăjbită cu Ruteni.

In cei mai bine de 100 ani decând e supusă Bucovina pajurei cu două capete s'au schimbat multe, multe... Pecând la 1774 aveam un popor românesc tare, care ştia că el e stăpân în Bucovina, azi li-se dispută Românilor şi dreptul de a fi cel mai tare, cel mai număros şi cel mai de frunte element al ţărişoarei lor. Nici chiar biserica să nu le rămână intactă lor; se cere azi o despărţire o desbinare a bisericei şi o împărţire a patrimoniului ei. Dar nu era totdeauna aşa. Era o vreme când biserica ortodoxă se chema biserica românească din Bucovina, şi avea să se apere biserica numai contra catolicilor, şi biruinţa le-a fost destul de uşoară. Acum, trăim alte vremuri!

Pe timpul anexării Bucovinei la Austria nici nu putea fi vorba de divergenţe naţionale în populaţiunea ortodoxă — singura populaţiune în ţară — din simpla cauză că atunci nu exista încă o «chestie ruteană». Avea însă să înfrunte biserica ortodoxă în timpul cât a fost Bucovina împreunată cu Galiţia (1786—1849) încercările de proselitism ale catolicilor, dornici de a câştiga şi acest colţ de ţară «schismatic» pentru arhiepiscopatul latin din Lemberg.

Pe la 1774 Bucovina stătea sub ocârmuirea ierarhică a metropolitului din Iaşi, însă pela 1781 mitropolitul din Iaşi îşi perde orice ingerinţă asupra bisericei bucovinene, care a rămas sub conducerea episcopului ei din Rădăuţi.[1] La 1782 se mută reşedinţa

[1] Eusebie Popovici, Istoria bisericească trad. rom. Bucureşti 1901 II. pag. 484. N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen Gotha 1905 v. II. pag. 186.

episcopală la Cernăuţi şi 1783 fù supus episcopul Bucovinei, în cele dogmatice negreşit: «in dogmaticis et mere spiritualibus», arhiepiscopului din Carloviţ.[1] Arhiepiscopul din Carloviţ era prea departe decât să fi putut avea o influinţă hotărîtoare asupra bisericei din Bucovina, care, ca ori-unde între Români, avea un rol important într'ale culturei. Şi ceice ar fi putut aveà o înrâurinţă asupra ei nu s'au prea amestecat în trebile confesionale. Generalii Spléný şi mai târziu Enzenberg[2] şi-au dat silinţa să împace, unde era posibil, biserica ortodoxă şi prin ea întreaga populaţie română, cu schimbarea situaţiei pricinuită prin anexare. Generalii erau în prima linie slujitorii şi supuşii Impărătesei Maria Therezia şi apoi ai lui Iosif II-lea, care era pentru ei înainte de toate comandantul suprem, «oberster Kriegsherr», si poruncile lui trebuiau împlinite fără zăbavă. Spléný a venit în ţară cu porunca de a organiza milităreşte cel mai proaspăt petec de pământ al Austriei. El nu întreba, *cum* a ajuns acest colţ de ţară în mâna Austriei, ce drepturi hărăzite sau nehărăzite ar aveà Austria asupra lui, el nu cerceta dacă i-a violat dreptul cuiva sau nu; el ştia, că aceasta ţărişoară e de aci încolo a Imperiului austriac şi ştia, că are poruncă să o organizeze şi administreze. Ştia însă şi el, cât şi cei ce-l trimiseră, că trebue şterse urmele cari amintesc provinţei celei nouă trecutul său apropiat; şi dacă nu se poate înăbuşì orice şoaptă tainică a trecutului, nici nu se poate şterge cu totul trecutul din amintirea oamenilor, îşi dădea totuş generalul trimis de curtea împărătească din Viena seamă, că va trebuì să rupă podurile cari leagă ţara de trecut, va trebuì să-i îndrume pe locuitori la un traiu nou, menit să dea uitării viaţa de odinioară, pecând era Bucovina încă ţară «barbară». Şi acest traiu nu trebuia să fie ademenitor. S'au început deci reforme în spirit austriac.

---

[1] Eus. Popovici, loc. cit.

[2] Totuş despre Enzenberg ni-se spune, că odată îngrijat fiind de soartea bisericei unite — din cauză că treceau mulţi la ortodocşi — ar fi propus să se clădească mai multe biserici unite şi să se aducă preoţi din Blaj pentru Uniţi Cf. H. I. Bidermann „Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1775—1875. Lemberg 1876 2. Aufl. pg. 73. — Vom mai avea ocazie de a vorbì de aceasta; de altfel nici Enzenberg nu prigonea pe Ortodocşi şi ţinea cât mai mult să nu supere poporul antohton, precum şi comandantul trupelor cari a ocupat Bucovina îi îndemna pe soldaţi „gegen die Landeinwohner beliebt und gefällig zu sein“.

Spleny cu o deosebită râvnă cercă a se familiariza cu împrejurările din noua provinţă, a cunoaşte ţara şi locuitorii, şi în scurt timp propuse multe reforme menite de a da ţării o nouă înfăţişare. Cu acest prilej alcătuì el o descriere a Bucovinei spre a ilustra şi sprijinì proiectele sale reformatorice. Şi în această descriere de multeori nu e încântat de stările din Bucovina. Dar nici un istoric de mai târziu n'a scris lucruri mai îmbucurătoare, din contră mulţi, foarte mulţi din istoricii austriaci, se întrec în a zugrăvì Bucovina ca o ţară sălbatecă «barbară». Deşì n'avem să ne mirăm de loc de o stare înapoiată în Bucovina, când ştim că bietele ţări româneşti, robite veacuri dearândul de Turci, erau câmpul de luptă al Orientului veşnic învrăjbit, veşnic neastâmpărat şi aveau să îndure pe lângă stăpânirea crudă a Turcilor şi pustiirea şi năvala altor hoarde sălbatice, precum şi duşmănia vecinilor creştini, cari în poftele lor nesocotite de a cucerì frumoasele ţări din stânga Dunărei, de multe ori uitau, că şi Românul şi-a vărsat sângele pentru înlăturarea primejdiei Islamului, Românul, pe care-l prigoneau şi-l apăsau de multeori mai amarnic ca păgânii.



Totuş nu putea fi cu totul lipsită de cultură Bucovina, cum le place multora să creadă. Biserica, dăruită în atâtea rânduri de atâţi domni şi boeri marinimoşi, stătea în frunte; ea răspândea cuvântul evangeliei mântuitoare şi cuvântul înţelepciunii şi culturii omeneşti de-opotrivă. În jurul *ei* se alcătuiră cele dintâi instituţiuni culturale, cele dintâi şcoale, şi clerul lumina după putinţă poporul. «În Bucovina, Austriacii n'au găsit un cler ignorant, nici o biserică săracă. Doar acolo, în moştenirea celor dintâi Domni ce-şi închinau biruinţele lui Dumnezeu, se ridicase mai strălucitoare înflorirea de artă cuvioasă a mânăstirilor şi bisericilor, şi hrisoave seculare legau de aceste vechi lăcaşuri, în care flacăra gloriei mai tremura de-asupra mormintelor, întinse stăpânirii de pământuri dăruite biruitorului din ceriuri». [1]

Din mânăstiri, — cari pe vremea aceea erau multe — s'a răspândit cultura în popor, cu mijloace modeste fireşte. Când încercă Austria de a întroduce reforme, trebuia mai ales să se păzească de a nu supăra biserica, pavăza neamului românesc în vremuri bune şi rele. Spleny şi în urmă Enzenberg, propunând

[1] N. Iorga, Cuvinte adevărate. Bucureşti, Minerva 1903 pg. 85.

reforme, nu uitau nici-când să adaugă, că reformele să se facă aşa ca să nu supere de loc poporul şi să se evite orice ar putea stârnì nedumeriri şi nemulţămiri în popor prin jignirea credinţei şi bisericei sale. Ba, Splény era de părere, că spre a arăta, că credinţa n'are să fie atinsă («dass man auf keine Art die hiesige Religion kränken wolle») să se facă un «convict» în Cernăuţi pentru 12 copii de boeri şi mazili, unde să poată primì o cultură bună.[1] Iar preoţii, cari cu mult mai mult decât călugării să fi avut mare trecere la popor, să se distingă în fel şi chip spre a-i câştiga pe de-oparte pentru guvern, pe de alta spre a arăta, că stăpânirea nu se poartă cu gânduri duşmănoase.[2]

Iar Enzenberg vorbind despre întroducerea unor şcoli normale, la cari erau angajaţi doi învăţători *romano-catolici* zice: «Es muss all das jene sorgfältigst vermieden werden, was den Unterthanen auch nur den mindesten Verdacht erwecken könnte, als ob derlei National-schullen Einführung die Religion anzugreifen oder gar unzukehren die Absicht wäre».[3]



II.

Această stare de lucruri se schimbă cu anul 1786, când în virtutea unui decret imperial din 6 Aug. 1786 fù Bucovina «in allen politicis, publicis et cameralibus» unită cu Galiţia.[4] Nici că se putea un pas mai nefericit pentru Bucovina. Din timpul cât a fost Bucovina o parte a Galiţiei se trag toate relele. Popoare eterogene, cu alte obiceiuri, cu altă credinţă, Românii din Bucovina cu Polonii şi Rutenii din Galiţia, nu puteau trăì bine, uniţi printr'o administraţie. Împreunarea Bucovinei cu Galiţia a fost o pacoste pentru Românii din Bucovina.

Iată, cum ne descrie un Român bucovinean urmările acestei împreunări: «Nici răsboaiele sângeroase şi necontenite cari au încercat această ţară, nici invaziunile barbare ale Tătarilor şi năvălirea hoardelor sălbatice ale Turcilor n'au păgubit naţiunea

[1] General Splény's Beschreibung der Bukovina, herausgegeben von Dr. Ioh. Polek. Czernowitz 1893. pg. 125.

[2] Splény, Beschreibung, pg. 152.

[3] Dr. I. Polek, Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina. Czernowitz 1891. pg. 65, 66.

[4] Dr. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina. Czernowitz 1898, III Band (seit 1774) pg. 22.

română din Bucovina atât, ca aceasta nefirească împreunare cu Galiția, împreunare care ţinù 63 de ani cât tot atâtea secole».[1]

Dealtfel cancelarul Blümegen încă sfătuia, înainte de împreunare, pe împăratul să lase Bucovina ca o provinţă neatârnătoare, să dea funcţii publice Românilor și să nu jignească datinile şi moravurile poporului, căci numai aşa şi-ar putea câştiga iubirea unui popor. Din nefericire acest sfat nu află decât pe un moment răsunet la Iosif II.[2]

La anexare era Bucovina pur ortodoxă,[3] dar prin venirea armatei se pripășiră și catolici în ţară cari la început, după sfatul lui Enzenberg, aveau să fie păstoriţi de episcopul militar (Feldbischof, episcopus castrensis), ca să nu se deștepte în popor bănuiala că Austriacii ar avea de gând să-l ademenească la unire sau chiar la trecere la catolicism.[4]

Mai ales după împreunarea cu Galiţia se înmulţiră în Bucovina și naţiunile şi confesiunile, nemai existând nici un hotar înspre Galiţia, aşa că Galiţienii puteau trece în dragă voie în Bucovina, un nou teren de exploatare şi îmbogăţire, unde apoi în cea mai mare parte se făcură ortodocși, fiindcă li-se ofereau mai mari avantaje.[5]

Cu cât se împestriţa mai mult Bucovina, pierdea tot mai mult din caracterul său curat românesc. Consistorul latin din Lemberg socotea că Bucovina e un bun teren, unde ar putea realiza biserica romano-catolică progrese însemnate, unde ar putea face cuceriri printre «schismaticii» aceia.[6]

Deja la 1786 fură supuse şcolile din Bucovina autorităţilor din Lemberg. Efectul îmbucurător după câţiva ani de administraţie galiţiană fu, că pe când în 1792 mai erau 32 şcoli, în scurt timp scăzură la 14! În 1793 se sistă chiar obligativitatea învăţământului, și zidirea și înzestrarea de școli nouă se lasă în sarcina comunelor.[7] Și apoi, consistorul mitropolitan din Lemberg nu cruţa

---

[1] T. V. Stefanelli în „Kulturhistorische und ethnographische Skizzen über die Romänen der Bukowina" von Const. Morar I. Reschicza—Wien 1888 pg. 3.

[2] Kaindl, Gesch. d. Buk. III. pg. 21.

[3] Ausgewählte Kapitel aus dem Gedenkbuche der röm. kath. Pfare zu Czernowitz. Aus dem Lat. ins Deutsche übertragen u. herausgeg. v. Dr. I. Polek, Czernowitz 1890, pg. 30.

[4] Idem pg. 75 nota 127.

[5] Kaindl, Gesch. d. Buk. III. pg. 30.

[6] Kulturhist. u. ethnogr. Skizzen, pg. 139.

[7] Idem.

nici o muncă spre a ajunge în posesiunea şcolilor, şi în urmă izbutì. De acì încolo învăţători de confesiune romano-catolică şi de naţiune mai ales polonă, cari în cele mai multe cazuri nici habar n'aveau de limba noastră, aveau să înveţe pe bieţii copii carte românească! Deja în 1812 fură toate şcolile unde era o parohie catolică cu ceva populaţie catolică decretate de catolice şi puse sub jurisdicţiunea consistorului latin din Lemberg,[1] dar în a. 1816 începù o propagandă catolică şi mai intensivă, supunându-se *toate* şcolile consistorului din Lemberg,[2] care ştia pe cine să pună învăţător spre a-şi ajunge scopurile. Într'un memoriu al consistorului gr. or. din Cernăuţi adresat ministrului de culte se spune între altele, că nime nu e aplicat ca învăţător înainte de a se fi lăpădat de credinţa sa şi a fi trecut la catolicism, şi că învăţătorii sunt străini cari nici nu pricep măcar româneşte.[3] Abia după despărţirea de Galiţia ajunseră şcoalele sub consistorul gr. or. din Cernăuţi, care susţinea multe din ele din fondul religionar.

Făcând din şcoli un mijloc însemnat pentru propagarea catolicismului, catolicii din Galiţia îşi îndreptară atenţiunea asupra bisericii gr. or. bogate spre a o slăbì în fel şi chip. Deja la 1795 să se fi făcut chiar o încercare de a zidì o biserică catolică în Cernăuţi pe spesele fondului religionar gr. or., dar se sparse aceasta intenţiune de stânca opoziţiei «schismaticilor».[4]

Făcându-se mai târziu o biserică catolică în Cernăuţi, nu fù supusă numai ea arhiepiscopatului rom. cat. din Lemberg, ci şi toate parohiile gr. or. constituite după acest timp.[5]

Aceste năzuinţi ale catolicilor nu au rămas fără răsunet în popor, intenţiunile bisericei catolice învăluite în haina dragostei evangelice, haină strävezie care nu putea ascunde îndeajuns egoismul, îndârjiră pe Români dela început contra a tot ce era

---

[1] G. Bogdan-Duică, Bucovina. Sibiiu 1895. pg. 238. Polek, Ausgewählte Kapitel. pg. 24, nota 44, — Kulturh. u. ethn. Skizzen, pg. 140.

[2] Kulturh. u. ethn. Skizzen pg. 139.

[3] Kulturh. u. ethn. Skizzen pg. 140. — Caracteristic e un raport al protopopului gr. or. din Suceava, Lazăr Grigorovici, care spune că şcoalele româneşti din Suceava nu sunt cercetate fiindcă învăţătorii nu ştiu de loc „moldoveneşte“ („von der moldauschen Sprache keinen Begriff haben“), dar mai vârtos încearcă de a introduce limba polonă. vezi Kulturh. u. ethn. Skizzen, pg. 147.

[4] Bogdan-Duică, op. cit. pg. 238.

[5] Kaindl, Gesch. d. Buk. III. pg. 37.

catolic şi străin. Generalul Enzenberg sfătuì chiar guvernul, că şi dacă va căpăta arhiepiscopul din Lemberg supremaţia peste catolicii din Bucovina, să evite de a face vizitaţiuni în ţară, temându-se de urmări grave; el roagă «dass der Herr Bischof seine neue Dioezes nicht visitiere, weil aus einer derley Erscheinung die übelsten Folgen im Lande entstehen könnten».[1]

(Va urma) *R. Cândea.*

## MODERNISMUL ŞI ENCICLICA „PASCENDI".

### VI.

### Urmările Enciclicei.

In istoria modernismului cel mai trist capitol îl formează de sigur manifestările la care a dat naştere publicarea enciclicei. Stabilit odată în mod oficial că modernismul e duşmanul Bisericii catolice şi cvintesenţă a tuturor ereziilor, de pretutindenea s'au năpustit asupra lui tot felul de duşmani şi acuzatori.



Toţi doritorii de a plăcea autorităţii au intrat în aceste rânduri şi au umblat după material ca să-şi arate zelul lor către autoritate. Cu dânşii se formă aşa stare de spirit, că nu se vedea pretutindenea decât infectaţi de modernism. O atmosferă de prepus îi încunjura pe toţi şi nimenea nu era sigur că nu va cădea şi asupra lui acuzarea de modernist.

E caracteristic ceiace istoriseşte în această privinţă *Journal de Genève* (16 Mai 1908): «...papa primind pe un episcop italian, acesta începù a-l întreţinea despre câţiva modernişti din dieceza sa». Destul, destul, ar fi răspuns Piu X, dacă asta merge înainte aşa, au să mă scoată şi pe mine drept modernist». Unii intransigenţi văd astăzi numai modernism. «Trandafirul are o otravă care numai la urmă e găsită», a zis un poet. Ortodoxia cea mai curată şi cea mai bine stabilită n'ajunge uneori să te apere de bănuiala că eşti modernist. Cardinalul Ferrari, arhiepiscopul Milanului, care sub Leon XIII trecea drept un reprezentant al tendenţelor celor mai înapoiate, n'a fost şi el acuzat de modernism de un ziar clerical? E o fericire că se începe a

[1] Polek, Ausgewählte Kapitel, pg. 75/76 nota 127.

se lucra contra acestei manii de delaţiuni şi a se înfrâna acest zel excesiv».

Chiar persoana defunctului papă Leon XIII n'a scăpat neatinsă. Abatele Barbier în cartea sa *Le progrès du libéralisme catholique en France sous Leon XIII* susţine că acest papă e părintele modernismului.

Pretutindenea au început a se înfiinţa comitete care să ducă lupta contra modernismului, pretutindenea au început a se pronunţa discursuri şi predici, a se publica cărţi pastorale care să îndemne la luptă.

In această campanie s'au comis exagerări nesfârşite care au dus până la ridicul. Astfel, nevăzându-se de dimineaţa până seara decât spectrul modernismului, până şi în sate către ţărani s'au apucat unii preoţi să-l combată. Martur la o astfel de scenă a fost un prieten al meu care se minuna cum poate vorbì cineva ţăranilor despre modernism.

Unde lumea habar n'avea de modernism, n'au lipsit zeloşi care să vie să-l combată, aţâţând astfel curiozitatea oamenilor. In această categorie fu Arhiepiscopul catolic din Bucureşti, Mons. Netzhammer care în sala asociaţiunii catolice germane *Sancta Maria Gratiarum* din Bucureşti nu uită a combate modernismul în ziua de 24 Noemvrie 1907.[1]

Mai departe merse încă Cardinalul Richelmy, Arhiepiscopul de Turin în cartea sa pastorală, din primăvara anului 1908 în care căuta să stabilească un sistem de descoperire a moderniştilor, în scopul persecutării lor. Unele din semnele pe care el le recomandă pentru cunoaşterea moderniştilor sunt curat imorale, altele ridicule, iar altele false, adecă nu se pot întrebuinţa în scopul în care le recomandă el.

Astfel el împarte aceste semne în *explicite* sau directe, şi în *practice* sau indirecte. Cele explicite sunt catalogate astfel:

1. A avea simpatie pentru modernism.

Acesta e un indiciu fals, pentrucă cineva poate avea simpatie pentru unele părţi ale modernismului, fără a admite toate concluziunile lui. Nu se întâmplă tot aşa cu socialismul! Unii au simpatie pentru unele principii ale lui, fără a fi socialişti.

---

[1] *La Civiltà Cattolica* din 4 Aprilie 1908, pag. 126.

2. Tot ca modernist trebue socotit cel care laudă pe «nenorociţii» căzuţi în eroare. Şi zice aici Cardinalul: «nu e lucru recomandabil să măreşti peste măsură drepturile carităţii şi compătimirii către cei loviţi de Biserică», de unde urmează, zice un preot care-l atacă pe cardinal într'o scrisoare deschisă, că dragostea către aproapele are margini; «ca preot creştin până acuma nu ştiam asta!»[1]

Dar şi acest indiciu e fals. Eu personal am auzit pe un episcop catolic vorbind cu mare elogiu şi simpatie despre Rosmini care a fost osândit de Vatican. Acest episcop e un om cu vederi înaintate, dar nici vorbă de modernism pe care singur îl combate. Ei bine, după indiciile Cardinalului Richelmy ar trebuì taxat de modernist.

3. Al treilea indiciu de cunoscut modernistul e dacă critică micile defecte care pot avea loc în diferitele organisme ale Bisericii.

Acest indiciu e cu totul imoral, pentrucă, datori fiind a duce luptă contra răului, trebue să-l combatem oriunde îl vom vedea, şi cu o îndoită înverşunare încă când îl vom vedea furişându-se în Biserică. Crezul meu personal este că preotul de conştiinţă trebue să ducă luptă pe vieaţă şi pe moarte contra tuturor speculanţilor şi tuturor ticăloşiilor care înăduşă şi compromit Biserica, contra tuturor celor ce mijlocesc intrarea la preoţie prin bani, a celor ce fac negustorie cu serviciile Domnului, a celor ce duc vieaţă destrăbălată şi vor să-şi permită toate sub numele de oameni moderni, precum şi contra tuturor celor ce stau ca trântorii în fruntea Bisericii şi nu vin cu biciul Domnului să alunge pe mincinoşii servitori din staulul lui Hristos. Da, trebuesc combătuţi aceştia cu ultima energie, fie ei ce vor fi, căci şi Mântuitorul a pus mâna pe bici în vremea Sa şi a lovit în cei ce făţăreau legea Domnului. Revoltele de această natură sunt fără îndoială o izbucnire a simţului moral şi nu este posibil să fie osândite. Dimpotrivă, cu cât mai nevrednic este cel ce vede răul şi tace!

Şi acesta la Cardinalul Richelmy e cel care trebue îmbrăţişat ca nefiind modernist!

---

[1] *Nova et Vetera,* 25 Aprilie 1908, pag. 263.

Iată şi indiciile practice:

1. Tot modernism e şi critica neruşinată a superiorilor şi magisteriului lor.

Se înţelege, că acest indiciu e ca şi cel de mai sus şi nu prea dă dovadă de îndemânare în distincţiuni la Cardinalul Richelmy.

2. Lipsa de delicateţă în tot ceiace priveşte onestitatea moravurilor şi practica virtuţilor îngereşti.

Nici acesta nu e un indiciu. Mai întâi enciclica singură a recunoscut curăţia moravurilor moderniştilor, ceeace înseamnă, că nu se poate stabilì vre-o legătură între vieaţa cu scăderi morale şi între modernism. Al doilea, câţi răi contrari ai modernismului! Se poate cita cazul preotului Beniamino Castaldi ucis în Roma de un călugăr în toamna trecută. Deşì înzestrat cu multă inteligenţă, acest preot «nu răspundea idealurilor sacerdoţiului». Totuş combătea straşnic modernismul.

3. Aversiune contra a tot ce e supranatural.

Doar cu aceasta a nemerit-o mai bine.



Înşirarea acestor indicii e o probă de starea sufletească a oamenilor care au în mână destinele bisericii. Ei văd modernism în cele mai inofensive lucruri şi chiar şi în cele necesare. Căci suspectând până şi pe acei care nu se pot pune de acord cu relele, înseamnă a se asigura domiciliu viţiului şi a combate pe ceice nu-l pot suferì.

Se înţelege, oameni cu o asemenea stare de suflet unde nu erau să vadă modernism! E de ajuns să ai vederi mai libere, pentruca săgeata să te şi atingă.

Cu aceasta s'a făcut unora imposibilă rămânerea în sânul catolicismului, căci deodată s'au văzut acuzaţi şi încunjuraţi de o atmosferă de suspiţiune.

Acesta a fost cazul iezuitului Bartoli, fost scriitor la Civiltà Cattolica, iar acum, în urma săgeţilor îndreptate contra sa, ieşit din sânul iezuiţilor.

El scrise un articul despre Herbert Spencer, care apărù în la Civiltà Cattolica. O foaie intransigentă din Florenţa îl acuză, că a făcut apologia lui Spencer. Bartoli se apără cu vigoare. Dar mai târziu, după o călătorie care a fost privită ca o îndepărtare, a fost nevoit să iasă din societate.

Într'un interviev apărut în *Corriere della sera* la începutul lui August 1908, el îşi expune astfel cazul său:

Când trăieşti în timpuri de molimă, când holera pustieşte, ochii tuturor stau bine deschişi şi persoanele cele mai puţin suspecte, cele cu totul neatinse, sânt privite cu neîncredere, fiindcă frica de molipsire e vie. În aceste timpuri umblă vorbele cele mai absurde şi sânt primite orbeşte, pentrucă, repet, frica împedecă exerciţiul liniştit al raţiunii şi face pe oameni să-şi peardă capul. Cam aşa s'a întâmplat cu mine acuma: modernismul, această boală molipsitoare, după autoritatea pontificală, pustieşte sufletele. Deci trebue desrădăcinat cât mai iute şi cu mijloacele cele mai energice, şi pentru a face asta, e mai bine să nu prea iei lucrurile cu deamănuntul, să persecuţi şi pe unii şi pe alţii, şi pe sănătoşi şi pe bolnavi. Acest sistem în mod absurd radical, trăind acuma în urma legilor disciplinare ale lui Piu X, eu îl deplâng din tot sufletul. Un preot cult trebue oare astăzi să fie pus ca ţintă pe catedră, pentruca multe mutre ignorante sau mulţi preoţi, ori prea şarlatani, ori prea ignoranţi şi ei, să-l poată lovì nepedepsiţi? O asemenea vieaţă în Biserică pentru nemodernist, dar modern, devine actualmente imposibilă.

Sânteţi deci victima unor bârfeli absurde?

Tocmai. Cum vei fi ştiind, eu am câţiva amici în societatea irlandeză, engleză şi romană. Între aceştia vor fi şi modernişti în strictul sens al cuvântului; sigur e, că toţi tinerii frecventaţi de mine au aspiraţiuni idealiste foarte înalte şi trăiesc cu dorul de a ajunge să limpezească puţin întunerecul misterului care ne învăluieşte Problema regiunilor care trec de ochii noştri pământeşti îi preocupă cu adevărat şi nu e pentru dânşii o conversaţiune uşuratecă de *five o' clock* unde damele, care ştiu toate titlurile ultimelor volume publicate, îşi dau atitudini de erudiţiune uşoară la cântar. Astea sunt prieteniile mele şi ele poate sânt cauza nevinovată a tratamentului pe care-l sufer acuma [1].

Suferinţele acestui om au crescut când fraţii săi de mai nainte în iezuitism au răspândit vorba, că el s'a întors din călătoria sa în India slăbit în facultăţile sale mentale. Aceasta îndemnă pe Bartoli să publice în *Corriere della sera* din 8 August 1908 un articul cu titlul «Pentru ce am ieşit din compania lui Iisus». Intr'ânsul el arată duplicitatea ştirii puse pe socoteala lui şi observă cu îndemânare, că oare în acest caz ar fi fost primit în redacţia revistei *la Civiltà Cattolica?* «Apoi expune raţiunile spirituale şi intelectuale care l-au hotărât la pasul cel grav, într'un moment în care libertatea religioasă a fiilor lui Dumnezeu a devenit un mit în Biserica catolică, şi în care, pentru edificarea

---

[1] *Nova et Vetera,* 10, 25 August 1908, pag. 116.

multora, e necesar să treci peste scandalul posibil de care se teme vre-un fricos».

Acestui articul îi răspunse iezuitul Avanzi în ziarul *Diritto cattolico* din Modena. Acesta debită cu inexactităţi şi aprecieri subiective şi grave pe socoteala lui Bartoli, care răspunse în ziarul *Provincia di Modena* din 18 August 1908. Reproduc cuvintele lui după revista, dispărută acum, a moderniştilor din Roma, întitulată *Nova et Vetera* (10 Sept. 1908, pag. 164 seqq):

D-ta îmi dai să înţeleg lămurit, că eu am părăsit principiile drepte ale filozofiei. Asta, cum e natural, e filozofia lui Aristotel şi a Sf. Toma. Ah! Cinsite Părinte! Lasă la o parte sistemele filosofice, fie chiar ale lui Aristotel şi ale sf. Toma!

Creştinismul adevărat şi drept al lui Iisus Hristos nu este şi nu poate fi un sistem. El înflorea mai nainte ca Aristotel să-şi fi primit botezul în Biserica catholică, şi va continua să înflorească şi când ştiinţa modernă va fi pus la o parte pe sf. Toma, Aristotel şi Platon. Crede-mă, cinstite părinte, sistemele sânt cămeşa de forţă a inteligenţei şi foarte adeseori sânt chiar schilodirea ei. D-voastră spuneţi, că eu «am arătat totdeauna oarecare apatie către legăturile intelectuale». Aceasta e foarte adevărat; însă trebuia să adăugaţi un adjectiv: «către legăturile *nedrepte* şi *nefireşti*». Pe cuvântul de onoare: dacă împăratul Chinei ar comanda şi bărbaţilor să-şi pocească picioarele, eu, mandarin de clasa întâia, îmi tai coada, îmi smulg bumbii (nasturii) şi trimet şi pe împărat şi China în ţările acelea! Şi de ce? D-ta nu poţi închide imensitatea universului în găoacea unei nuci! Oh! cu cât mai mare e Dumnezeul pe care ştiinţa modernă îl adoră, de cât acel dinaintea căruia filozoful grec îşi pleca genunchii! Între un Dumnezeu care, încadrat în câteva cercuri de lumină poruncea micului nostru pământ, şi între Dumnezeul care stăpâneşte şi cârmueşte nesfârşitele stele şi planete ale astronomiei moderne, există diferenţa dintre un boiernaş de ţară şi împăratul întregii lumi.

«Dar ţi-i mintea stricată cu erori teologice», continuaţi D-voastră. Eu răspund: cine mă acuză? Poate biserica? Dar biserica o formează două trei cuconiţe superstiţioase sau câţiva preoţi, buni cât voiţi, dar scurţi la minte şi ignoranţi? Ce ideie aveţi D-voastră despre biserica lui Iisus Hristos? Duceţi-vă şi studiaţi filozofia *numelor colective*, şi veţi găsì mult de învăţat. Şi apoi cine vă spune, că în aceste învinovăţiri, nedreptatea e de partea mea şi nu de cea a acuzatorilor mei? Eu spun rău ori cred ei rău? Iacă tot sâmburele chestiunii! Dar daja: ei nu pot greşì; eu da, şi cât încă? Într'adevăr umili mai sunt aceşti critici întrasigenţi ai mei! Umile într'adevăr acele «*pioase urechi*» care se simt ofensate de orice cuvânt care n'ar cadra în totul şi cu totul cu ideile lor preconcepute! Ei se pun să judece de toţi şi de toate, *şi sânt umili,*; iar dacă noi, preoţi culţi, acuzaţi, ne apărăm, *sântem nesupuşi şi mândri.*

Dar D-ta nu taci, ci spui: «nu numai cei simpli se scandalizează de opiniunile filozofice şi teologice ale d-tale, ci şi chiar persoane învăţate şi culte». Asta e adevărat şi-mi mărturisesc greşala. Dar care sânt aceste persoane învăţate şi culte? Sânt nişte cunoştinţe ale d-tale, atât de intrasigente, încât pe subalternii lor îi opresc în mod formal să cetească ziarele nu cu totul catholice şi infectate de liberalism, modernism, democraţie creştină şi toate celelalte *isme*, care fac atâta spaimă unor oameni ai bisericii. Acei domni, se înţelege, nu pot aproba ideile mele; însă nici eu nu le aprob pe ale lor. Dar eu în ochii lor sânt un eretic; într'ai mei ei sânt nişte săraci cu duhul. Dacă eu prin prea multă alergare, am ieşit din linie, ei prin prea multă încetineală, încă n'au ajuns-o. Noroc că judecător între ei şi între mine, între graba mea şi încetineala lor nu vor fi oamenii, ci Dumnezeu! Un ultim cuvânt în această chestiune. Părintele Avanzi să se ferească de a reduce pe adevăraţii şi sincerii catholici la cititorii ziarelor *Unità Cattolica, Osservatore Romano, Riscossa, Berico, Diritto Cattolici* şi a altor foiţe clericale de specia acestora. Cetitorii lor, ştiu pozitiv, sânt foarte puţini. Dacă ei sânt singurii şi adevăraţii catolici, atunci biserica catholică e în întreg faliment. Închideţi prăvălia şi scrieţi deasupra: de închiriat.

Şi închei. Cazul meu nu e izolat. Eu nu sânt o peatră căzută la întâmplare din vârful unui munte. Sânt o peatră prevestitoare a unei avalanşe care se apropie. Daţi-vă la o parte! Lumea modernă apoi nu e atât de ireligioasă precum credeţi voi! Ea vrea să creadă, dar în Hristosul cel adevărat, în Hristosul istoriei şi al umanităţii. Nu faceţi umbră lui Hristos! În spiritele mai culte, mai sincere şi mai bune ale democraţiei creştine există Hristos! Uitaţi vă în sus! O nouă lumină deja înălbeşte faţa cerului, care e setea de dreptate socială, de libertate, de adevăr. În aceea lumină e Hristos. Mergeţi şi voi după dânsa şi numai fiţi umbrele care pier ale unei zile ce moare.

Iată, deci, oameni forţaţi să plece din Biserică în urma atmosferei create după enciclică. Şi câţi nu s'au aflat în această poziţiune, câţi nu vor fi trebuit să-şi înăduşe sufletul pentru a nu da cumva motiv de suspiţiune! Şi cât e de uşor a acuza pe cineva cu criterii ca ale Cardinalului Richelmy!

(Va urma). ***Arhim. Iuliu Scriban.***

---

E lucru hotărât, că lumea... care poartă urmele atâtor revelaţiuni ale atotstăpânitoarei înţelepciuni divine şi care îi îngădue omului să întrevadă multele lăcaşuri cari se află în casa Părintelui (Ioan 14, 2), e stăpânită şi cârmuită de o raţiune vecinică, a cărei activitate se manifestă şi în neobositoarele legi ale naturii.

*Chr. Oerstedt*, danez renumit pe terenul fizicei (1777—1851).

---

# COMORILE TRECUTULUI NOSTRU.

Toată lumea pune în ziua de astăzi mult preţ şi deosebită stăruinţă pe desgroparea şi cunoaşterea trecutului.

Trebuinţa acestei cunoaşteri, poate, nici un neam din această ţară nu o simte atât de mult, ca tocmai noi Românii, cari am trăit prea din destul amarul zilei — de azi pe mâne.

N'am avut, în trecut, multe instituţii. Dar am avut, totuş, *o vieaţă*, cu o sumă de manifestări şi acţiuni, pe cari nedesgropându-le, nu ne înţelegem pe deplin trecutul şi nu ne ştim, deci, scoate din cartea trecutului *toate* îndemnurile pentru viitor, cum fac toate neamurile ce trăiesc vieaţă culturală.

Dintre puţinele instituţii, cea mai de frunte ni-a fost — şi ne este încă — biserica. Şi doar, tocmai trecutul ei ne stă mai puţin limpede înaintea ochilor.

Afară de aceea, instituţiunea aceasta, care a înlănţuit de sine mai ales în trecut şi mai puţin astăzi — tot ce a fost element de cultură, pe lângă povăţuirea sufletească ce a dat-o, ni-a *lăsat* atâtea şi atâtea monumente de mai mare ori mai mică însemnătate, sau ni-a *păstrat* deosebite mărturii şi semne de vieaţă ce au trăit-o înaintaşii noştri.

Şi toate aceste, dacă ar fi adunate ori descrise, nu şi-ar avea ele, oare, o deosebită importanţă pentru istoria noastră bisericească şi culturală?

De sigur, ele şi-ar avea o importanţă incalculabilă, oricât de bagatel s'ar păreà preţul lor, pe un moment.

De acì rezultă, ca de sine, o elementară datorinţă pentru oricare cărturar român: Să nu treacă cu nepăsarea păgânească a timpului de azi ce uită de D-zeu — pelângă acele case de rugăciune *româneşti*, cari doar în cele mai multe cazuri, ascund câte ceva, ce ar merita să se ştie pentru deslegarea şi înţelegerea mai completă a trecutului nostru. Ele au cărţi sfinte de considerabilă vechime; au pagini cu notiţe cari de multeori pot valora cât un mărgăritar, şi mai pot da şi alte mărturii şi probe de vechime şi de impulsuri culturale.

E permis, oare, a-le nesocotì pe acestea? Sau — dinadins *vrem să se uite*, cá odinioară, cultura noastră, mirosea şi ea a tămâie?

Şi apoi cui m'aş putea adresa mai cu multă nădejde de ispravă cu aceste rânduri? Dacă nu preoţimei noastre în locul prim, al căreia oficiu este tocmai îngrijirea în toate privinţele de ceeace numim biserică.

Preoţimea noastră, cu deosebire cea dela sate, are prilejul bun şi zilnic, de-a face: să se păstreze posterităţii multe lucruri şi notiţe de preţ pentru istoria noastră bisericească şi culturală, ici-colo doar şi politică.

Dacă în trecut, cu deosebire la noi, preoţii şi diacii satelor erau cei ce manuau condeiul şi erau purtătorii culturii, este tocmai cea mai firească consecvenţă, ca urmaşii lor să le desgroape şi facă a li-se păstra pomenirea vrednică în analele trecutului nostru.

Cine dintre noi nu va fi văzut, să zic de pildă: atâtea şi atâtea manuscripte vechi, fie de cărţi liturgice ori din literatura noastră bis. apocrifă şi nu odată eterodoxă? Ei, şi aceste îşi au valoarea lor pentru istoria culturei noastre.

Sau, alt exemplu: antiminsele, acele recvizite liturgice, pe cari le dă de regulă arhiereul, a căruia este — respective a fost, la acordarea antiminsului — jurisdicţiunea episcopală peste biserica respectivă.



Sau: icoanele bisericeşti, potirele, eventualele inscripţii de pe biserici şi iconostase etc., apoi *circularele vechi* de pe la diregătorii bisericeşti, *singheliile* preoţeşti câte se vor mai fi păstrând din vechime, şi alte urme ale scrisului românesc etc. etc. — nu sunt oare lucruri vrednice de a se şti pentru posteritatea, care poate să se bucure de păstrarea lor mai mult decât noi ceice ne obişnuim mai mult a le — nesocotì.

...Şi va venì vremea, când — cu predilecţia celorce azi le place a ne ponegrì biserica *trecutului* că nu a răspândit destulă cultură şi naţionalism — mă tem: se vor ispitì, în viitor, vredniciile de acelaş fel ale *actualilor* cărturari ai satelor noastre. Şi de dorit ar fi ca întimpinarea să sune, cel puţin atunci: «Bine, slugă bună şi credincioasă...»

Nu vreau să fac recriminări Clerului Românesc şi cărturarilor noştri. — Intenţiunea acestor rânduri este: a deştepta îndemnul acela nobil, ca să se desgroape toate acele mărturii şi monumente, cari pot fi de un preţ, pentru cunoaşterea trecutului nostru, şi cari ar putea rămânea, de altfel, ascunse dinnaintea ochiului cercetătorului istoric de profesiune.

Când exprim aceasta dorinţă, sunt în curat cu două lucruri. Le spun în sinceritate cugetului şi cu dragostea de cauză.

Preoţimea noastră dela sate nu s'a îndeletnicit cu cercetări istorice, deoarece nu aceasta îi este oficiul.

De aci rezultă, că nu are în totdeauna abilitatea recerută pentru a expune cu sistem chestiuni de studiu istoric, — de unde rezultă, la încercări de acest fel, o jenare fără de înţeles.

Jenarea aceasta, însă, trebue să fie biruită prin ambiţiunea de a-ţi face — în opera păstrării monumentelor noastre vechi, ca în oricare altă privinţă, — atâta parte de datorinţă, câtă-ţi stă în puteri.

Dar *neîmplinirea datorinţei* este ceeace *trebue să geneze mai mult.*

Apelez deci — şi credcă cu mine şi *Redacţiunea* acestei Reviste [1] — la onorata preoţime românească, să nu întrelase a comunica Redacţiunei orice material de felul celui indicat mai sus.

Cel mai bun lucru ar fi, ca actele şi scrisorile vechi, antiminsele scoase din întrebuinţare şi alte lucruri mai mărunte ca formă, să se comunice în original şi nu în transcriere sau descriere.

Spedarea atâtor lucruri să se facă în chip de spedit recomandat (spre a nu se perde) iar trimiţătorul să scrie: de reflectează, ori ba, la restituirea acelui — sau acelor obiecte.

Aşa cred, apoi, că Redacţiunea va lua asupra sa, ori va încredinţa pe cineva cu studiarea şi aranjarea materialului incurs. îngrijind de asigurarea lui pentru istoria culturei noastre.

Pentru a nu fi scris în vânt, din partea mea încep cu o comunicare.

Incep cu documentul de mai jos, despre care nu am cunoştinţă să fi fost făcut cunoscut în cercuri mai largi. Documentul l-am văzut în original la mănăstirea din Putna (Bucovina). El vorbeşte despre dania *episcopului Anastasie din Vad,* — din veacul XVI — făcută mănăstirei Putna, pentru a fi pomenit de fraţii acelei mănăstiri.

Originalul e scris pe pergament, în limba slavonă, din care a binevoit a mi-l traduce părintele Dimitrie Dan din Straja (Bucovina). In traducere, documentul sună astfel:

«Cu învoirea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea sf. Duh, iată eu robul stăpânului meu Is. Hs., *episcopul Anastasie*

---

[1] Ne asociem la acest apel şi promitem a publica cu plăcere orice informaţii folositoare asupra trecutului nostru. *N. R.*

din Vad, am binevoit cu bunăvoinţa noastră şi cu inimă sfântă şi luminată şi din toată bunăvoia noastră, mai departe şi cu ajutorul şi cu dragostea lui D-zeu şi cu osârdie către sfântul lăcaş al sfintei şi măritei Adormirei a Preasfintei, curatei şi preabinecuvântatei stăpânei noastre Născătoarea de Dumnezeu şi pururea fecioara Maria, care este în *Putna.* Şi-am dat 100 lei ungureşti, sub *arhimandritul Siluan,* ca să-mi facă pomenire anuală în vecii vecilor, în fiecare zi a Duminecii arţivului: sara parastas, iar dimineaţa liturgie.

— Şi iarăş m'am sculat şi-am dat altă 100 de lei, ca să-mi facă altă pomenire anuală în veci: sara parastas, iar dimineaţa liturghie în Dumineca Cincizecimii în fiecare zi, sub *igumenul Arsenie* şi a tuturor fraţilor întru Hs., şi văzând şi arhimandritul Siluan şi apoi igumenul Arsenie şi toată întru Hs. frăţia primirea întru Hs. şi filiaţiunea, noi o juruim cât va fi acest locaş, să fie de noi împlinită această bunăvoinţă, iar cari după a noastă vieaţă din conducătorii şi din fraţii acestui sfânt locaş nu va rămânea la această a noastră tocmeală, unul ca acela să deie răspuns înaintea lui Dumnezeu în ziua judecăţii, amin».

«S'a scris în sfânta mănăstire în anul 7047. Iun. 13 zile. A scris monahul Spiridon».

Documentul este datat după era constantinopolitană şi, prin urmare, corespunde la anul 1539 dela Hristos.

Documentul reprodus mai sus ne mărturiseşte despre creştinescul obiceiu, nesocotit prea mult în zile de acum — al grijei pentru suflet.

De sine ni-se impune, însă, întrebarea: *De ce s'a întors episcopul Anastasiu, pentru grija sufletului, tocmai către mănăstirea Putnei?*

Eu aş îndrăznì să deduc de acì, că Anastasie, înainte de-a fi fost instituit episcop, *a făcut parte din colegiul mănăstiresc al Putnei,* şi că venirea lui de Episcop în Ardeal poate fi numai efluxul acelei influinţe politice a Domnilor Moldoveni, pe care a început-o Stefan cel Mare.

De altfel Anastasie nu va fi fost singurul episcop şi venit numai ca din întâmplare, din Putna, — după cum nu a fost numai întâmplătoare nici venirea, în veacul XVII, a «diecilor» moldoveni în părţile Ardealului şi până în cele ungurene, învăţându-ne carte românească şi scris românesc.

**Dr. G. Ciuhandu.**

# CONGRUA.

Noul proiect de lege privitor la regularea intregirii venitelor preoţeşti, prezentat dietei în Decemvrie de ministrul cultelor Apponyi, ar fi să se ia în privire regularea chestiunei numai faţă de parohii bisericilor apusene de rit latin, oriental şi armean, întrucât art. de lege XIV. din 1898 nu regulase salarizarea preoţimei bisericilor mai sus pomenite. Proiectul însă cuprinde o seamă de nouă dispoziţii, cari privesc toate bisericile din patrie şi din punctul nostru de vedere, vădesc pe autorul, care dacă a izbutit în planul său cu noua lege şcolară, acum devine îndrăzneţ, temerar chiar faţă de drepturile bisericilor naţionalităţilor, în loc să fi căutat a împăca interesele statului cu interesele bisericei în genere.

Rezolvirea norocoasă a chestiunei congruei involva în sine îndrumarea dreaptă a nizuinţelor social-culturale ale tuturor cetăţenilor, sprijinea rezolvirea însemnatelor probleme naţionale şi de stat, întrucât mulţimea mare a cetăţenilor stă sub oblăduirea directă a preoţimei, care mântuită de sila zilei de azi şi grija zilei de mâne, putea să-şi împlinească cu sfinţenie chemarea susţinând cu deadinsul religiozitatea, propoveduind moralitatea, şi statornicind în suflete respectul faţă cu legile d-zeieşti şi omeneşti, temeiul sigur al oricărui aşezământ, deci şi al statului. Cum însă de multă vreme constatăm sub pavăza fiecărei legi, ori proiect de lege, o armă ascunsă, al cărei tăiş e îndreptat deadreptul împotriva noastră, noul proiect, — pe lângă lovitura, ce dă bisericei în genere prin tendinţa statului de a pune stăpânire pe acest aşezământ nefăcut de mână omenească, al cărui scop nu poate sluji interesele înguste a nici unui alt aşezământ, fie acela chiar şi statul — pentru noi naţionalităţile şi în special pentru noi Românii, e sdrobitor, prin intenţia-i ascunsă, înfiripată cu cel mai mare cinism, de a sparge organismul întreg al bisericii, de a face iluzorică autonomia şi organizaţia acesteia, recunoscută şi în legile ţării, de a frânge legătura duhovnicească ce a existat între căpetenie şi supuşi pe toate treptele....

I.

§. 4 al noului proiect, ce vine să modifice şi intregească art. XIV. din 1908, între mulţimea dispoziţiilor nedrepte şi ilegale e cel mai primejdios, prin râvna de a smulge din mâna autorităţilor noastre împărţirea întregirii pe care până acum guvernul o punea la dispoziţia acestora. «... Dacă în decursul cercetării se dovedeşte (e vorba de un nou motiv pentru a putea fi detrasă întregirea) că fapta sau negligenţa preotului se bazează pe vre-un ordin dela autoritatea sa superioară bisericească, ministrul cultelor provoacă autoritatea bisericească respectivă ca să modifice acel ordin, şi dacă acestei provocări nu satisface în decurs de 3 luni, poate dispune ca sumele votate sub titlul de întregire de stat să se solvească preoţilor, cari funcţionează pe teritorul respectivei autorităţi bise-

ricești, la fiecare separat și nemijlocit». E o răutate a suspiționa o biserică care a știut să fie întotdeauna leală față cu legile țării, că ar putea lua dispoziții, cari să nu fie în consonanță cu cerințele legii, dar mai mare e ilegalitatea, prin care întregul bisericei să face responsabil pentru greșala, poate fără vină, a unuia dintre slujitorii săi. Rezervându-și statul dreptul de a lua distribuirea întregirii din mâna autorităților bisericești pentru a o împărțî prin organele sale, — va fi chestie de vreme apropiată, când va folosî cel dintâi prilej spre acest scop, — dacă nu i-se îmbie îl va căuta, și în clipa când vom fi plătiți direct de stat, vom fi socotiți deadreptul funcționari ai săi, asupra cărora va căuta să dispună ca și asupra celorlalți funcționari. În această situație apoi e chestie de conștiință, — exclusiv de conștiință, — pe care și-ar impune-o fiecarele, ca să dovedească și pe mai departe aceiaș supunere și ascultare față de căpetenia și conducerea bisericească, rânduită prin așezare apostolească, întărită și consfințită canonicește. Întrucât cursul vremii și până acum a descoperit conștiinți slabe și caractere îndoielnice și în sânul preoțimei, de acum sclipirea amăgitoare a banului va deschide largă calea lunecării, — și în adevăr e greu să slujești la doi domni.

Legământul acestui §., care îngădue organelor statului supraveghierea clerului, ce nu știi unde se începe și unde poate sfârșî, pentru preoțime e o îngenunchiare, deadreptul o aservire; — iar pentru căpetenie, pentru arhiereu, e frângerea puterii de stăpânire în biserică, pe care o are dela Apostoli, e sdruncinarea autorității și demnității, pe care trebue să o aibă un arhiereu în interesul bisericii sale și în interesul neamului din care face parte.

Răul amenință deopotrivă toate bisericile și dacă totuș biserica rom. catolică și reformată etc. nu găsesc cuvânt de protestare împotriva măsurilor volnice, chibzuite de un ministru, care pe față susține că urmărește unirea celor două forțe — statul și biserica — ca să slujască în armonie cultura, patria și înaintarea omenirei, în ascuns însă caută să angajeze și biserica la întruchiparea *statului național*, falsificând rostul și chemarea bisericei pe pământ, — faptul își găsește explicarea în favorul deosebit de care împărtășește legea biserica rom. cat. pe urma contribuirilor ce dau fondul religionar și moșiile mari papistașe la întregire, întrucât pe preoții susținuți de acestea i-ar absolva dela deobligămintele ce cuprinde proiectul, și mai cu seamă se explică prin încrederea în ființa de «biserici patriotice» de cari nu se va atinge «guvernul patriotic».

Pentru noi însă, cari recunoaștem în noul proiect continuarea politicei din legea școlară, prin care s'a pus stăpânire preste învățătorimea noastră, spre marea pagubă a înaintării noastre culturale și spre zdrobirea avântului privirilor bune ce se înfiripaseră pentru noi, noul proiect, cu aceeaș tendință ca și a altor proiecte, cari toate se grupează în jurul *ideii de stat național*, e sguduirea temeliei existenței noastre ca neam, dacă și preoțimea va fi încătușată. Acest proiect, — răsărit nu din aprețiarea

împrejurărilor, nici din înțelegerea nevoilor și împlinirea lipselor acestei țări, ci din scopuri străine de binele bisericei noastre, — dacă nu abroagă autonomia bisericei, câștigată cu jertfe nemăsurate și lupte grele, o face iluzorică, surpându-i demnitatea, destrămându-i organismul și îngenunchiând preoțimea, încât nu vom mai putea nădăjduì în biserică, ca în razimul tare a existenței noastre, cum a fost în trecut, și nu vom mai putea privì în biserică corabia scăpării noastre din calea furtunoaselor valuri necruțătoare ale șovinismului... nădejdea noastră de mai bine se spulberă...

II.

Și celelalte dispoziții ale proiectului, cari ne privesc direct, nu sunt mai puțin îndreptate contra noastră. În aceiaș măsură sfidează principiul în puterea căruia o lege *trebue* să fie clară, dreaptă și în aceeaș vreme hotărîtă, iar nu se îngădue ministrului cultelor liberă dispunere, ca «în cazuri cari merită atențiune excepțională — cu considerare specială la principiul de tratament egal față de confesiuni se poate abate dela condițiunile citate» în proiect (§. 3 al. ult.) câtă vreme știm cum se prețuește la noi principiul de tratament egal.

Tendința de a coborî biserica la rolul unui agent, a unui instrument în serviciul maghiarizării, iar de altă parte nizuința de a aduce mai ales clerul bisericilor românești în mare strâmtoare, se vădește în plină lumină din cuprinsul §. 3: «Acel paroh (capelan local, preot misionar) respective capelan, care până la intrarea în vigoare a legei prezente nu are deja întregirea mai mare a venitelor de 1600, respective 100 cor. pentruca să i-se poată acorda această întregire trebue să documenteze afară de cualificația pretinsă în §-ul 4 al art. de lege XIV—1898 (VIII cl. gimn. sau reale și după acestea absolvarea a cel puțin 3 ani de teologie pe cale publică sau în particular) și aceia că este în stare a corespunde cerinței referitoare la limba maghiară care se cuprinde în §-ul 8 din art. VI—1840». — Nizuința de a executa legile țării e o notă vrednică a oricărui guvern, executarea însă numai a celor impovorătoare pentru o parte a cetățenilor și călcarea în picioare a altor legi, cari asigură drepturi cardinale pentru aceștia, e mai mult decât o nedreptate Cunoștința limbei maghiare nu poate urmărì alt scop decât servirea politicei de maghiarizare, întru cât noi preoții nu avem lipsă de o limbă pe care nu o folosim în daraverile noastre bisericești-oficioase; iar în misiunea noastră cardinală, de a influința sufletul credincioșilor, de a-l preface și întrăma și în aceeaș vreme de a picura în inimile nobilitate învățătura morală pentru un traiu vrednic ca și pentru mântuirea sufletului, ne putem slujì numai de limba *maternă*. De altă parte faptul că suntem siliți ca anual să raportăm câteva date ori să răspundem în limba maghiară la o întrebare a inspectorului regesc, nu poate fi condiție pentru reprimirea întregirei cuvenite; ori dacă cumva cunoștința acestei limbi ni se *cere* din partea statului pentrucă statul *dă* întregirea,

— ce ni s'ar răspunde dacă am întoarce vorba: mai dăm şi noi statului, ce-i dăm acuma, dacă statul ne dă ce e al nostru — şi nu altfel!

Cerinţa limbei maghiare, înafară de desolarea ce varsă în sufletele candidaţilor la preoţie, cari se găsesc în seminariile noastre, neputincioşi a-i satisface, loveşte şi în şcoalele noasre medii, cari până acum au dat cel mai însemnat contingent de teologi, — şi cu drept cuvânt, pentrucă oricum la institutele noastre, unde nu s'au vârît ideile eronate ale timpului modern, educaţia religioasă-morală e mult mai temeinică; şi aceasta e prima condiţie a viitorului preot, cum ar trebuì să fie a tot omului. De acum tinerii ieşiţi din aceste institute, cu toată sârguinţa lor, nu-şi vor putea însuşì suma cunoştinţelor în limba maghiară care să mulţămească dorinţele d-lui ministru, şi deci vor fi *incapabili* a purta slujba de preot, pe când cutare ins, slab român, care abia gângăveşte limba maicei sale va fi cel mai pe placul legii.

III.

Mult mai condamnabil e însă adaosul la această legiuire, care dă putinţa ministrului a croì calea largă pentru înfrângerea caracterelor, pentru înăbuşirea voinţei şi instăpânirea slugărniciei în sânul preoţimei — a celor strâmtoraţi — căci «în cazuri când obvin împrejurări de echitate deosebite, vrednice de luat în considerare, ministrul de culte poate da ajutor de stat până la suma ce compete cualificaţiunei superioare» acelor parohi şi capelani, cari documentând cualificaţia nici nu sunt în stare a corespunde întru toate cerinţei amintite mai sus din §. 8 al art. VI—1840, dară se nizuesc întru a satisface». — Nu-i va cere ministrul nici unuia dintre cei cari «se nizuesc întru a satisface» să înveţe ce n'au învăţat în copilărie, căci e aproape şi o imposibilitate, ci se va mulţămì a avea în aceşti *nizuitori*, tovarăşi credincioşi în realizarea intenţiilor sale ascunse, date pe faţă din vreme în vreme numai prin purtarea barbară a organelor sale. După noua concepţie a d-lui ministru putea să lipsească chiar cualificaţia superioară, fiind destulă garanţă de vrednicie certificatul cutărui scriitoraş, ce reprezintă autoritatea locală despre un *sprijinitor* ori chiar numai *aderent* al «ideii», sau dovada unui bun corteş electoral, lipsit de conştiinţă şi demnitatea poziţiei sale de preot, dar îmbrăcat în haina patriotismului, pentru a dobândì simbria ademenitoare în schimbul vinderii caracterului şi cinstei preoţeşti, păstrate până acum cu sfinţenie cu toată urgia vremilor. Viitorul va arăta dacă s'au închegat în sânul preoţimei cu destulă putere de rezistinţă acele însuşiri, de cari ne facem fală, căci dacă ne paşte nenorocul ca proiectul să devină lege, — şi va devenì pe lângă toate protestările energice şi ale autorităţilor bisericeşti, dacă mâna nevăzută a lui Dumnezeu nu va spulbera tabăra nedrepţilor, cum topeşte ceara de faţa focului — atunci numai conştiinţa datoriei va putea ţinea în mare majoritate a preoţimei duhul adevăraţilor păstori ai bisericei şi ai neamului.

IV.

Cu 1 Ianuarie 1908 se va da întregire şi capelanilor, celor cu cualificaţie superioară 1000 celorlalţi 800 cor. dacă posturile «au fost sistemizate şi întregite până la 1 Ianuarie 1908 (§. 2). Nu se poate socotì de post sistemizat (capelan ori paroh), care în curs de trei ani înainte de terminul indicat nu a fost întregit,» — de aici deducem, că parohiile noastre, cari au fost înfiinţate după legea din 1898 ori atunci nu şi-au câştigat dreptul la congruă, de acum, fiind ocupate de preoţi înainte de 1 Ianuarie 1908 vor avea parte de întregire. Parohiile cari şi-au câştigat dreptul la întregire pe baza legii din 1898 şi-l păstrează şi pe mai departe, iară posturi noi, cari să fie împărtăşite şi de întregire se vor putea sistemiza *în viitor numai* dacă ministrul va afla motivată sistemizarea.

Când ni se pare că s'ar mai da ceva şi capelanilor cu o mână, ni se ia cu zece. «Acel post de paroh... care până la 1 Ianuarie 1908 a fost ocupat de un preot cu cualificaţie inferioară, numai în acel caz poate reflecta la o întregire mai mare a venitelor (de 1600 cor.) dacă numărul credincioşilor din parohie se ridică la 800 suflete, şi dacă jumătate din plusul recerut pentru întregire de 800 cor. o asigură pe seama parohului în mod stabil respectiva confesiune. (§. 3). Ascuţişul e îndreptat pe faţă împotriva noastră a Românilor, cari mai avem atâţia preoţi fără 8 clase şi mai ales contra gr.-or. al căror preoţi în mare majoritate, fiind din generaţia mai înaintată, sunt fără cualificaţie superioară, pe când parohiile bisericei catolice, reformate etc. în calcul mediu au 800 suflete şi preoţi cu 8 clase. Ce cale vor fi nevoiţi să apuce absolvenţii noştri, cari până acum n'au ocupat parohii, chiar ceice s'au preoţit în 1908, şi ce vor fi siliţi se facă ceice au intrat în seminar cu gândul la o existenţă cinstită şi corespunzătoare vremilor şi împrejurărilor — e greu de prevăzut, căci parohiile noastre cu foarte puţine excepţii mici şi sărace nu vor putea da existenţa corespunzătoare absolvenţilor, şi chiar puţinele, al căror număr de suflete se urcă la 800 nu vor fi în stare a mai jertfì 400 cor. şi pentru preot câtă vreme îşi storc puterile cu susţinerea caracterului confesional al şcoalelor. In această situaţie ce ni s'ar crea se iveşte întrebarea, dacă n'ar fi mai chibzuit ca acolo, unde nu dă statul întregire, jertfele aduse pentru şcoală să se dea pentru susţinerea preotului cualificat? Altcum suntem ameninţaţi a recădea la soartea preoţimei noastre de câteva decenii în urmă, spre slăbirea avântului îmbucurător ce-şi luase sborul în cei din urmă 10 ani spre înălţimea misiunei culturale şi morale a preoţimei, pe care o poruncesc vremile schimbate, pentrucă: fonduri nu avem pentru susţinere, posturi unde se va da şi în viitor întregire completă avem abia preste 200 şi în arhidieceză, iar în dieceze cu mult mai puţine. Despre neprimirea întregirii dela stat, oricât ar fi un dar danaic pentru ceice nu l-au avut, ori nu s'au dedat cu el, şi oricât e o terorizare pentru cei ce suntem dedaţi a-l primì, cu greu poate fi vorba, când n'avem cu ce-l inlocuì şi câtă vreme ministrul va găsì calea perceptoratelor pentru a pune întregirea la dispoziţia

preoţimei, nu numai pentru a-şi câştiga simbriaşi ci şi pentru a-i aduce în conflict cu autoritatea bisericească şi cu eventuala hotărîre de respingere a forurilor competente, când apoi ministrul n'ar întârzia a păşì la mijloc ca judecător — spre înfrângerea clerului, al cărui perdere e ruinarea neamului, căci oricât e de insemnată mulţimea cărturarilor noştri de azi, sufletul neamului e păzit şi încălzit de popime.

V.

Şirul condiţiilor apăsătoare şi a pretensiunilor ilegale nu se sfârşeşte acì. Nu e destul că se ia majorităţii comunelor noastre bisericeşti putinţa de a-şi aveà preoţi cu cualificaţie deplină, cari să fie povăţuitorii luminaţi, îndrumătorii cuminţi şi sprijinitorii conştii ai nizuinţelor noastre, — ***trebuia*** ca şi ceice au apucat întregirea înainte de 1 Ian. 1908 să fie ferecaţi. Astfel s'a ticluit în §. 4, pe lângă cele înşirate în legea dela 1898 un nou motiv pentru detragerea întregirei, şi anume dacă preotul «nu-şi îndeplineşte datorinţele ce i-se impun prin legile statului ori prin ordinaţiuni legale ale guvernului». Cum însă în ţara noastră nu poţi fi împlinitorul legii, fără să-ţi calci în picioare conştiinţa aparţinerii la un neam, mulţi vor putea fi dificultaţi — toţi cei buni — iară de altă parte, câtă vreme legi apăsătoare, cari zăgăzuesc tot mai mult libertatea desvoltării bisericeşti şi culturale şi ordinaţiuni ministeriale ilegale — legale pentru autorul lor atotputernic — curg puhoi, nu vom şti, când să ascultăm orânduirea superiorităţii noastre bisericeşti, care e datoare să apere cu îndârjire drepturile bisericii şi interesele noastre, şi când să ne supunem poruncii ministeriale. Dar chiar înafară de acestea nu vom putea răspunde acestei pretensiuni de atâteaori de câteori ministrul ne va cere imposibilităţi. Ajunge deocamdată să ne facă răspunzători pe noi preoţii, ca directori şcolari, despre nesuccesul, respective despre neputinţa de a satisface noului plan pentru studiul limbei maghiare, pentruca să fim lipsiţi de întregire...

*

În vremece noi aşteptam rezolvirea justelor noastre pretensiuni materiale, care să niveleze nemulţămirea dintre fraţii împărţiţi în două cu 800 şi cu 1600 cor., şi să ne asigure dotaţia cuvenită fără restricţii şi fără condiţii, ci în mod cinstit şi onest, precum noi ne împlinim misiunea de a creşte ***oameni*** statului, — iată ce ni-se pregăteşte şi nici aceasta nu-i destul. Acelaş ministru ameninţă că va venì după acest proiect nuvelar cu o lege organică, care trebue să fie — înspăimântătoare. *Pr. P. M.*

---

Scoate rugăciunea din lume şi ţi-se va părea ca şi când ar fi rupt legătura oamenilor cu Dumnezeu, ca şi când ai fi făcut să amuţească limba copilului faţă de tatăl seu. *Th. Fechner.*

A iubì pe Dumnezeu înseamnă a-i împlinì cu plăcere poruncile; a iubì pe de-aproapele înseamnă a-ţi împlinì cu plăcere datorinţele faţă de el. *I. Kant.*

# PREDICĂ LA DUMINECA FLORIILOR.

## Despre curăţirea sufletului.

Osana fiiul lui David; binecuvântat celce vine întru numele Domnului.
*Matei, XXI, 9.*

Fraţilor!

Omul ca fiinţă simţitoare e mişcat spre veselie sau tristeţă de lucrurile care-l încunjură. Când afară e frig, viscol, eşti oarecum pozac. Când se întâmplă vremi de acele de toamnă, reci, umede, ploioase, firea toată parcă e tristă şi omul simte în sufletul lui un fel de tristeţă neînţeleasă, pe care uriciunea vremii de afară i-o varsă în sufletul lui simţitor.

Sunt însă vremi frumoase când totul parcă râde în văzduh, o izbucnire de veselie parcă pluteşte în aer care cuprinde toate făpturile şi pe om.

Iată-ne astăzi, fraţilor, într'o astfel de izbucnire veselă, în sărbătoarea măreaţă care cuprinde, mişcă şi înveseleşte firea întreagă, toată lumea aceasta a lui Dumnezeu, toate făpturile, toată creştinătatea. Dumineca Floriilor e sărbătoarea Dumnezeirii, sărbătoarea creştinilor, sărbătoarea celor mai mici făpturi, sărbătoarea întregei firi care înverzeşte şi înfloreşte.

Acum totul se primeneşte, se găteşte, se îmbracă, se înveseleşte, spre a mărì strălucirea sărbătorii noastre creştineşti. Împrejurul nostru totul se bucură, totul ne sileşte să ne veselim.

O sărbătoare e cu atât mai mare, cu cât mai mulţi iau parte la dânsa. Pentru aceasta Dumineca Floriilor e sărbătoare mare: întâi pentru însemnătatea ei în legea creştinească, şi al doilea fiindcă e sărbătoarea întregei lumi, întregei firi care împreună cu noi surâde de mulţămire.

Iată soarele care prinde tot mai multă putere şi-şi trimete razele sale ce alungă vremea tristă şi aspră a iernei! Iată pomii, iată florile care se îmbracă în vestmântul nădejdii şi nevinovăţiei! Verdele frunzelor e nădejdea, iar albul florilor nevinovăţia. Nu e oare acesta îndemnul lui Dumnezeu de a ne păstrà sufletul curat şi nepătat ca un vestmânt alb, iar apoi a aveà nădejde în răsplata Sa?

Nu poate fi altfel, fraţilor, şi unirea acestor două colori, albul şi verdele sunt strigarea lui Dumnezeu, sunt vorbirea sa către noi prin însuş lucrul mânilor Sale, de a păstrà nădejdea şi a iubì vestmântul alb care îmbracă sufletul curat. Pentru aceasta nu găsim învăţătură mai potrivită, cu care în această sărbătoare să hrănim inimile noastre, decât curăţia sufletului. Oriunde ne aruncăm ochii, vedem scris numele ei, de pretutindenea glasul primăverii ne chiamă pe toţi la curăţie.

Fraţilor!

Greu s'ar putea găsì un timp mai minunat pentru a vorbì de curăţia sufletului decât acesta. Priviţi împrejur şi veţi vedea pretutindenea un neastâmpăr, o muncă fără răgaz de a se curăţì, primenì şi înoì. Apele

încep a se porni, târînd cu dânsele gunoiul cel adunat în timpul iernei şi curăţind faţa pământului. Câmpiile cele triste şi negre-cenuşii din vremea frigului, se îmbracă în verdele cel plin de sănătate şi desfătare pentru ochi. Pajiştele cu iarba uscată şi fără vieaţă încep a arăta colo şi colo mănunchiuri de iarbă proaspătă şi plină de vieaţă.

Şi munca aceasta grabnică de a primeni şi înoi nu se mărgineşte numai la faţa pământului, ea se scoboară şi de desubt, în măruntaele lui. Ochiul care se plimbă pe întinderea câmpurilor vede colo şi colo moşoroaie de pământ mărunt. Ce sunt acestea? — Sunt munca râmelor care dovedesc că grija de a preface şi înoi pământul lor le e dată şi niciodată n'o uită.

Dar toată această lucrare de curăţire şi înoire n'are nimic din chinul muncii grele şi obositoare. Ea e învăluită în veselie şi sfârşită în mijlocul cântecelor şi ciripitului neobositelor păsărele. Vântul căldicel mângăie şi gâdilă plăcut pe oameni şi dobitoace. Iezii şi mieluşeii sar sburdalnici, parcă spre a arăta că şi ei iau parte la veselia firii. Păsărelele, care toată iarna au stat sgribulite şi tăcute, sunt neîntrecute în veselie, fiindcă vremea frigului chinuitor a trecut. Sburdălnicia lor, cântând şi sărind din ram în ram, arată că nimenea nu e mai vesel ca dânsele. Ele iau parte la sărbătoarea tuturor, şi ca şi cum şi-ar lăsa păcatele care le-au stăpânit, se pregătesc să-şi lase penele care, cu cât căldura va creşte, au să le simtă mai grele şi nefolositoare.

Omul, oare să rămâie străin de această sărbătoare obştească, de această muncă veselă de a se curăţi şi înoi? Aceasta nu poate fi, fraţilor, şi iată, copii care mai mult simt decât cugetă, iată-i că ei simt bucuria şi iau parte la sărbătoarea tuturor.

Cât de înţelept a potrivit Dumnezeu lucrurile! El care prin fápturile sale vorbeşte oamenilor, ne îndeamnă prin această grabă de primenire şi curăţire a firii ca şi noi să curăţim sufletele noastre. Iar toată bucuria care izbucneşte împrejurul nostru, e îndemnul ca cu bucurie să ne apucăm de curăţirea păcatelor noastre, de primenirea sufletului nostru.

Iarna tot felul de gunoaie se adună pe pământurile oamenilor, primăvara totul se curăţă şi se preface. Tot aşa e cu vieaţa omului. În curgerea timpului se adună multe uri, multe vrajbe, multă supărare. Toate acestea sunt ca o zgură şi ca un gunoiu al sufletului care-l împing la certe, răsbunări de tot felul, furturi, grăiri de rău. În acest timp, când de pretutindenea se vede înoirea şi curăţirea, nu poate fi lucru mai bun pentru creştin, decât a întra şi el în mişcarea ce însufleţeşte toată firea, a-şi curăţi sufletul, a lăsa păcatele trecutului şi a-i da sbor spre o vieaţă nouă.

Totul învie împrejurul nostru. Iarna e ca un mormânt, primăvara e vântul care învie şi dă vieaţă. Pentru aceea, fraţilor, într'o sărbătoare ce cade în acest timp de curăţire, înoire şi înviere a firii, să ne gătim ca, cu suflete curate şi înviorate să păşim spre ziua cea mare a învierii Domnului nostru Iisus Hristos.

Floriile, fraţilor, sunt pragul, sunt poarta prin care intrăm spre a ajunge la sărbătoarea măreaţă şi strălucită a învierii Mântuitorului. În acest timp, totul se leagă, se uneşte, spre a ne îndemnà la curăţirea sufletului. De o parte curăţirea care se vede de jur împrejurul nostru în această vreme de primăvară şi care ne-ar ruşina dacă tocmai noi, creştinii, am rămânea în urmă. De altă parte apropierea învierii Domnului care cere o pregătire spre a fi vrednici de sărbătorirea celei mai mari sărbători a creştinătăţii. Ce lucru frumos, fraţilor, şi ce podoabă pentru un creştin care-şi dă seamă cât de mare preţ are acest nume, ce fericire, zic, ca la învierea Domnului să se înfăţoşeze şi el cu sufletul înviat spre o vieaţă nouă, să-şi lase negura păcatelor şi să îmbrace vestmântul alb al nevinovăţiei!

Dumineca Floriilor, tocmai aceste lucruri aminteşte şi pune înaintea creştinului. Ea îi aduce muguri şi frunze care sunt semn de înviere şi vieaţă, chemându-l astfel la munca curăţirii sufletului şi la trezirea lui din somnul păcatelor.

Fiecare cu ramura de salcie în mână ne vom îndrepta paşii spre casele noastre. Aceste ramuri îmbrăcate în vestmântul primăverii, sunt semnul înoirii, curăţirii şi al vieţii spre care glasul bisericii ne chiamă. Cu astfel de ramuri poporul a primit în strigăte de veselie pe Mântuitorul lumii.



Astăzi când Mântuitorul numai este înaintea ochilor noştri trupeşti, ci numai a celor sufleteşti, astăzi să ne gătim ca, cu suflete curate să luăm parte la sărbătorirea numelui său.

Sufletul curat e acea stare în care omul se simte uşurat de toate păcatele trecute. El le-a cercetat pe toate, s'a întristat că le-a săvârşit, s'a căit amar de dânsele, a luat hotărîrea ca să uite pe cei care i-au făcut rău, să lase gândul de a se răsbuna, să nu mai uneltească împotriva duşmanului lui, şi aşa aruncând una după alta povara păcatelor, ajunge de simte o uşurare şi o mulţămire fără margeni.

Aceasta e starea de curăţie sufletească şi e singura vrednică de a primì împărtăşirea cu sfântul trup şi sânge al Mântuitorului.

Creştinii au obiceiul în această săptămână de a se îngrijì de curăţirea păcatelor lor prin taina mărturisirii. Dar trebue să fim băgători de samă, să facem acest lucru nu cu nepăsarea cu care facem ceva din deprindere, ci cu dorinţa ferbinte de a ne lăsa de toate păcatele care au pătat sufletul nostru, cu căinţa adevărată şi nefăţarnică că le-am făcut şi cu hotărîrea temeinică de a nu mai greşì pe viitor. Numai aceasta e adevărată curăţire sufletească.

A ne mărturisì şi a ţinea înainte ura şi vrajba, şi a fi neiertători şi grăitori de rău, înseamnă a ne curăţì sufletul numai pe deasupra şi a înşela pe Dumnezeu şi pe noi înşine.

Sărbătorile creştine au un farmec şi o dulceaţă care mişcă sufletul până la adâncimile lui. Dar numai acele suflete pot simţì această mişcare

curată, care se lapădă de negreala care ca o rugină acopere sufletul şi-l face nesimţitor.

Păcatele sunt o boală pentru suflet. Dupăcum o piele îngroşată nu poate simţì uşor atingerile din afară, tot aşa un suflet încărcat de păcate cu greu poate răsufla aierul curat al învăţăturii creştine. Un om în sufletul căruia cloceşte gândul ca la cutare proces să jure strâmb împotriva vecinului lui, fiindcă are ciudă pe dânsul, un om care se gândeşte neîncetat să răpească bunul altuia, nu poate să guste aceeace se numeşte curăţia sufletului şi să simtă adevărata bucurie a unei sărbători.

Priviţi ce veselie nevinovată e în toată firea. Pomii înfloresc, albinele bâzăind umblă fără astâmpăr din floare în floare, turmele aleargă şi sar în jocuri vesele, pasările ciripesc pe întrecute, copiii în sufletul cărora n'au intrat încă gândurile rele, care sunt încă în starea nevinovăţiei, se amestecă şi ei în bucuria tuturor. Floriile sunt zi de bucurie. Toţi o simt, toţi o ştiu. Firea învie, vieaţa se mişcă, amorţeala a perit. Floriile sunt sărbătoarea primăverii, iar pentru creştini ele mai sunt şi amintirea intrării Mântuitorului în Ierusalim, când tot poporul l-a primit ca pe regele cerului şi al pământului.

Care e, deci, omul care nu simte inima sa zvâcnind în mijlocul sărbătorii cerului şi a pământului? Toată firea se inoieşte, se îmbracă, se veseleşte spre a sărbătorì pe Domnul măririi. Dobitoacele şi gângăniile pământului, sburătoarele şi podoabele câmpiilor iau faţa veseliei în această zi mare spre a sărbătorì pe Domnul şi Făcătorul lor. Cu atât mai mult omul, coroana făpturilor, e chemat să se arunce cu braţele deschise în mijlocul veseliei, în mijlocul strigătelor ce primesc pe Domnul care întră în Ierusalim.

Veniţi, fraţilor, uitaţi toate zizăniile, daţi mâna înfrăţirii, turnaţi haina veseliei pe sufletele voastre, scoborâţivă în mijlocul firii înverzite şi aşa, într'o înfrăţire creştinească, primiţi pe Domnul în inimile voastre. Ziua cea mare, ziua biruinţei, ziua învierii începe a pune într'un tremur de simţiri sfinte inimile noastre. Trimbiţele îngereşti mai se aud răsunând în depărtări şi clocotind în dealuri şi păduri. Să alungăm somnul păcatului, să scuturăm toată sămânţa duşmăniilor, să curăţim şi să împodobim ca nişte palate aurite sufletele noastre, spre a fi vrednici să primim într'ânsele pe Mântuitorul lumii. Amin. *Arhim. Iuliu Scriban.*

---

***Cele trei articole*** dela începutul acestui număr sunt scrise de tineri de ai noştri, cari îşi fac studiile la facultatea teologică din Cernăuţi şi cari dau dovezi că înţeleg a folosì timpul şi mijloacele ce le stau la îndemână pentru a-şi câştiga o pregătire temeinică. Predica ce o publicăm e luată din cele «*Cincizeci de predici populare*» ale părintelui arhimandrit *Iuliu Scriban*, ca să dăm preoţimei noastre un nou îndemn pentru a şi-le procura. Vom venì şi cu o dare de seamă asupra acelor predici.

---

## VIEAŢA BISERICEASCĂ.

### Din biserica României.

*Noul proiect de reformă.* De un timp încoace, în biserica autocefală ortodoxă română din Regat se observă o mişcare neobicinuită până acum. Un vânt proaspăt, pare de premenire, s'a pornit din mai multe părţi. Lăsând deocamdată deschisă întrebarea: dacă se nimeresc ori nu, mijloacele cele mai potrivite spre acest scop, rămâne îmbucurătoare *tendinţa* exprimată de a aduce o îndreptare. Fără îndoială şi această tendinţă înseamnă un progres, căci amorţeala îndelungată de până acum, făcea imposibilă întroducerea unei nouă vieţi în organismul acelei biserici.

Îndeosebi îngrijorarea produsă de sguduitoarele evenimente din primăvara anului 1907, a trezit răspunderile faţă de soartea acelei biserici, ale cărei indispensabile condiţii de vieaţă creştinească au fost nebăgate în seamă atâta timp. În mijlocul nizuinţelor reformatorice de astăzi, pare a se înstăpânì tot mai mult convingerea, că dacă e să se facă o premenire în vieaţa poporului creştin al ţării, ea nu va putea venì fără concursul bisericei sale ortodoxe. Cel puţin nu în plină măsură şi cu destulă trăinicie. Căci, dacă îi trebue poporului condiţii mai favorabile pentru traiul trupesc, de o mie de ori e mai arzătoare trebuinţa de a i-se da puterile morale necesare pentru consolidarea şi înălţarea lui *sufletească.* Sunt necesare, de sigur, reformele agrare drepte, legile judiciare înţelepte, organizaţiile economice şi militare puternice, dar să nu se treacă cu vederea că *tocmai pentru acestea* se cer *suflete* pline de bărbăţie şi energie morală, accesibile pentru cultură şi muncă stăruitoare, pentru dreptate şi disciplină; se cer *caractere* capabile de fapte ale iubirii frăţeşti, de cumpăt, de abnegaţie şi jertfe: căci, *fără de acestea,* intenţiile cele mai bune se zădărnicesc, legile nu pătrund, organizaţiile stau locului, contractele se calcă în picioare, puşcăriile se umplu de hoţi, spitalele de bolnavi şi... orizontul ţării întregi se întunecă!



Prin puterea morală a sufletelor se înalţă un popor. Ea e fundamentul trainic al existenţii şi culturii sale, iar paladiul acelei puteri, pentru un popor de creştini nu poate fi altul, decât *evanghelia lui Hristos!* Învăţăturile acelei sfinte evanghelii nu oglindesc trebuinţele unor vremuri peste cari am fi trecut, precum le place unora a crede, ci ele exprimă condiţiile vecinic netrecătoare ale vieţii şi sănătăţii sufletului omenesc. Ea creşte pe om nu numai pentru o altă lume, ci îndeplinindu-şi această principală chemare, îi organizează forţele sufleteşti totodată şi pentru purtarea mai cu înlesnire a datoriilor vieţii pământeşti; ea cultivă condiţiile *personale* ale progresului social şi naţional, şi reprezintă interesele societăţii în *internul* omului. În acest înţeles, evanghelia creştină este cea mai mare putere social-politică, şi este miop acel bărbat de stat, care nu înţelege, că biserica care are chemarea de a întrupa idealele evangheliei

pe pământ şi de-a întemeia împărăţia lui Dumnezeu între oameni, este în acelaş timp cel mai de căpetenie factor care consolidează statul.

Dar o asemenea binefăcătoare însemnătate nu o poate avea niciodată acea biserică, pe care o fasonează mereu statul, cu parlamentul şi partidele politice dintrânsul, după gusturile sale trecătoare. Puterea în virtutea căreia are să trăească biserica nu poate emana din alt izvor, decât din principiile sale de vieaţă religioasă, pe cari i-le a încredinţat celce a întemeiat-o cu menirea sfântă, ca să le întrupeze în împărăţia mare a sufletelor din lume. Scoasă din baza acelor principii, cari singure şi neîmpedecat ar avea să-i determine fiinţa şi apariţia ei în lume, şi aservită unor interese de altă natură, biserica îşi slăbeşte legătura cu scopurile inherente fiinţei sale, conştiinţa chemării ei mari adoarme, vieaţa i-se usucă treptat, ca a unei plante căreia i-se ia lumina şi căldura soarelui. Slujitorii unei atari biserici nu vor fi în stare să asculte de Dumnezeu mai mult decât de oameni şi de propriile lor păcate, fiindcă nu se vor simţi apostoli trimişi în lume să lupte o luptă sfântă însufleţiţi de un mare ideal: întemeierea împărăţiei lui Dumnezeu între oameni, în sânul căreia ar avea să readucă, ca la izvorul vieţii, tot ce e căzut din fiinţa noastră omenească. Iar dela o asemenea biserică şi dela păstorii ei, ori cât de naţională ar fi, ţara şi poporul nu poate aştepta mult bine, căci *o putere nechiemată i-a luat răspunderea pentru ceeace ar trebui să fie* în virtutea originei, a principiilor şi scopurilor sale. Celce nu este în stare să dea lui Dumnezeu celece sunt ale lui Dumnezeu, nu va fi, de sigur, în stare să dea nici Chezariului celece sunt ale Chezarului.

În lumina acestor consideraţiuni principiare judec eu proiectul de reformă dela ordinea zilei, prin care d-l ministru al cultelor S. Haret dimpreună cu parlamentul şi cu partidul politic al maiorităţii de azi, vrea, de sigur cu bună intenţie, să fericească biserica ortodoxă a ţării. S'a scris mult pentru apărarea acelui proiect şi s'au exmis diferite păreri. S'au căutat criteriile de apreciare în organizaţia celorlalte bisertci ortodoxe, precum şi în diferite tendinţe moderne ale vieţii de stat. Mărturisesc însă, că toate acestea pe mine m'au lăsat în convingerea, că atât autorul proiectului cât şi apărătorii lui, n'au pătruns adânc în psihologia vieţii bisericeşti.

Ce vrea proiectul?

Vrea ca *parlamentul* ţării să decreteze pentru *biserică:*

cum deputaţii camerei şi senatorii, dimpreună cu membrii sf. Sinod şi ai nou provăzutului Consistor superior bisericesc, vor alege pe episcopi şi mitropoliţi;

cum episcopii şi mitropoliţii, întăriţi la propunerea ministrului cultelor de Regele şi constituiţi dimpreună cu arhierei titulari în sf. *Sinod,* vor păstra unitatea în privinţa dogmelor şi a canoanelor cu celelalte biserici ortodoxe, vor statua asupra afacerilor spirituale, disciplinare şi judiciare curat bisericeşti, vor defini atribuţiunile consistoriilor eparhiale, în conformitate cu sf. canoane — *pe lângă azistenţa ministrului cultelor;*

cum se va constitui — acum pentru prima dată — din (8) membri sf. Sinod şi din 31 de reprezentanţi ai clerului eparhial, ai celui mănăstiresc şi ai institutelor teologice un nou organ administrativ şi disciplinar: Consistorul superior bisericesc, ale cărui hotărâri privitoare: la alcătuirea parohiilor, la întreţinerea şi buna funcţionare a bisericilor, mănăstirilor şi a clerului parohial, la organizarea institutelor de creştere a clerului, la învăţământul religiunei în şcoli, la caterisirea preoţilor şi diaconilor, la cântările bisericeşti, la tipărirea cărţilor rituale etc. — «ca să devină executorii, *vor trebui să fie aprobate de ministrul cultelor*», iar hotărîrile privitoare la doctrină, cult şi păstorirea spirituală se vor ratifica de sf. Sinod. În tot cazul va fi greu de distins cari chestiuni, din cele înşirate, vor cere aprobarea ministrului şi care a sf. Sinod;

cum fiecare episcop sau mitropolit «poate» publica scrisori pastorale, numai să nu se atingă de legile civile şi politice;

cum vor numi episcopii pe membrii consistoriilor eparhiale, pe protoierei şi proestoşi «*în înţelegere cu ministrul cultelor*» etc.

Cetind aceste dispoziţii ale proiectului: nu rămânem cu impresia că avem de-a face cu o biserică care nu stă pe picioarele proprii, ci este aservită de stat şi, prin urmare, va şi «funcţiona» în acest sens? Cum te mai poţi aştepta dela o atare biserică şi dela slujitorii ei să producă fapte ale libertăţii, ale avântului şi eroismului moral? Căci, nerespectându-i-se *condiţiile interne* de desvoltare, în mod necesar va trebui să lâncezească, iar nefiind cârmuită *din intern,* de principiile propriei sale vieţi, va cădea pradă tuturor vânturilor din afară, între cari ale politicei nu sunt cele mai neschimbăcioase. Să ne gândim apoi: care poate să fie starea sufletească a arhiereilor chemaţi a purta cârja între asemenea împrejurări? Cum se vor simţi în conştiinţa lor de păstori înzestraţi, din drept divin, cu plenitudinea puterilor bisericeşti, văzând cum o putere nechemată le usurpă drepturile suverane? Unde le mai rămâne autoritatea pe care neapărat trebue să o aibă în virtutea superiorităţii hirotoniei lor? Mai dăunăzi ceteam într'o revistă din ţară, că un preot, dorind să ajungă la o parohie dar neputându-o căpăta cu învoirea episcopului, s'a adresat unor politiciani solicitându-le sprijinul! Ori care ar fi rezultatul acelei intervenţii, cazul rămâne caracteristic şi ne desvăleşte concepţiile ce un preot le are despre drepturile şi puterea arhierească.

Pe lângă condiţiile de libertate amintite, îi mai trebue bisericei un cler pregătit pentru chemarea apostolatului şi mai ales puternice personalităţi creştine de *arhierei,* adevăraţi urmaşi ai apostolilor lui Hristos, din idealitatea morală a cărora să se răspândească raze cari să lumineze, să încălzească şi însufleţească întreg organismul bisericei celei vii. Fără de aceştia, orice organe administrative şi disciplinare nouă s'ar întroduce la cârma bisericei, nu ajungi departe. Prin *forme* nouă de organizaţii, impuse bisericei din extern, nu-i aduci nici un folos. *Fond* de vieaţă creştinească, turnat în toate arterele ei, de bărbaţi cari îl au în o cât mai

plină măsură, iată ce-i trebue bisericei! Prin apostolatul unor asemenea bărbaţi, cari erau întrupări vii ale spiritului creştin, s'a răspândit evanghelia între popoare atunci, când biserica avea să îndure celea mai crâncene persecuţii din partea statului, care nu o strângea la sân până să o sugrume, cum se întâmplă astăzi cu cele mai multe din bisericile ortodoxe. Sau crede cineva că în timpurile noastre poate progresa biserica altcum, decât prin lucrarea unor asemenea bărbaţi puşi la cârmă?! E destul să ne provocăm la exemplul unui *Şaguna,* care ne-a ridicat biserica din starea umilită în care a aflat-o *prin aceia:* că i-a dat vieaţă din vieaţa lui. Dela Şaguna încoace *ne-au rămas organizaţiile* bisericeşti pe cari el nu le-a avut decât târziu — dar să-mi răspundă orice om nepreocupat: făcut-am şi de atunci pe terenul curat bisericesc progrese cum am făcut sub păstorirea înţeleaptă a lui? Mi-se va răspunde, poate, că au crescut fondurile, — dar eu nu mă gândesc la de acestea. Eu întreb: a crescut de atunci încoace şi este astăzi ***moralul nostru bisericesc*** mai puternic şi mai înalt?! Par'că văd pe atâţia clătinând din cap... şi să ne gândim că în vieaţa unei biserici nu e tocmai mult de când a închis Şaguna ochii. Când vezi deslănţuindu-se atâtea patimi şi interese înguste, când constaţi la fiecare ocazie cu câtă neîncredere şi bănuială sunt întimpinaţi arhiereii noştri, când afli cu durere cum să compromit unul după altul bărbaţii de cari legam speranţe, — nu poţi spune că e curată atmosfera morală în care trăim noi astăzi.

Priviţi la aspectul sfăşietor ce ni-l oferă eparhia Caransebeşului! *Aceasta* e chemarea bisericei? Aşa se pregătesc sufletele credincioase pentru ziua de serbătoare în care vor avea să-şi primească arhiereul? Ce a greşit bietul popor, care toate le rabdă, ca să fie demoralizat prin o luptă purtată prin mijloace din cele mai necinstite? Mă mir că nu se revoltă în curăţenia sufletului său, ca să scoată afară pe toţi câţi ne pângăresc biserica! Şi grozav de dureros e, că în o situaţie atât de tristă, nu se află între toţi bărbaţii dela cârma întregei noastre biserici *nici unul,* care în numele sfânt al moralei şi al bisericei să strige cu autoritate un puternic: *În lături păcătoşilor, că locul pe care staţi pământ sfânt este!* Ah, Andrei a adormit!

De păstori la înălţimea chemării lor are trebuinţă biserica ca să-şi ia avânt. Fără ei — ea vegetează, orice organizaţii i-ar prescrie statul. Din acest punct de vedere, lărgirea cercului eligibililor la scaunele episcopale şi mitropolitane este o măsură salutară a proiectului d-lui ministru S. Haret şi înseamnă în acelaş timp o revenire la alvia veche a canoanelor. Făcându-se dreaptă întrebuinţare de aceea măsură şi ridicându-se la conducerea bisericei bărbaţi luminaţi şi integri, cari se vor încunjura cu sfetnici de aceiaş calitate, se va simţi îndată altă pulsaţie de vieaţă în organismul bisericei. Iar asemenea bărbaţi trebue căutaţi numai, că se află deşi mic este numărul lor, şi întrucât nu se află astăzi, vor trebui formaţi în viitor. Un popor atât de religios, ca cel românesc, va fi în

stare să nască atari bărbaţi, trebue să li se dea numai teren pentru a se forma şi a ieşì la iveală.

Pe scurt părerile noastre în faţa noului proiect de reformă din biserica României se reazumă în următoarea teză generală:

*Biserica ortodoxă a ţării, ca oricare altă biserică creştină, poate trăì creştineşte numai în conformitate cu chemarea ei, având deplină libertate a-şi desvolta fiinţa proprie pe terenul principiilor de vieaţă ale ei, prin lucrarea luminată a unor apostoli însufleţiţi şi pătrunşi în toată fiinţa lor de idealele evangheliei lui Hristos!*

Cetitorilor cari ar dorì să se orienteze mai pe larg asupra proiectului de reformă al d-lui ministru S. Haret le pot servì următoarele publicaţii:

1. *Privire asupra instituţiunii sinodale în diferite biserici ortodoxe de răsărit.* Studiu de *Dr. C. Chiricescu.* Bucureşti 1909, pag. 54.

2. *Lămuriri canonice istorice asupra Sinodului şi a organizaţiunei bisericeşti din Biserica ort.* de *N. Dobrescu.* Bucureşti 1909, pag. 48.

3. *O serie de articole publicate în ziarul «Voinţa Naţională»,* din Bucureşti de *Dr. I. Mihălcescu.*

Argumentaţiile acestor publicaţii culminează în constatarea, că noul proiect nu întroduce ceva ce n'ar mai exista şi în alte biserici ortodoxe de astăzi. Mai ales cea din urmă e a se cetì cu mari rezerve, ca şi

4. Articolul: «*Biserica ortodoxă din România*» etc. publicat în Nr. 7 din «Ţara Noastră» de *Dr. M. E. Cristea.*

5. Din cele publicate *în contra* proiectului, se remarcă mai multe articole apărute în revista săptămânală din Bucureşti «*Vestitorul*», începând cu Nr. 11.[1]

***Schimbări de mitropoliţi.*** Intr'un scurt interval, amândouă scaunele mitropolitane din biserica ortodoxă a României, au ajuns vacante prin moarte de două feluri. Cel dela Iaşi, a devenit vacant prin moartea morală a I. P. S. mitropolit Partenie S. Clinceni, care pe motivul unei istoviri a puterilor în urma unei munci încordate timp de 22 ani şi a unei insomnii de 10 ani, şi-a dat dimisia cu ziua de 31 Decemvrie din scaunul mitropolitan al Moldovei şi Sucevei. Am cetit şi noi multe din celece s'au scris în unele reviste din ţară în legătură cu această dimisie, şi nu ştiam ce să credem. In tot cazul, un corp care nu mai sufere elementele ce-i pricinuesc răni dureroase, dă semne de însănătoşare. Păţania aceasta poate servì ca un puternic «memento» pentru toţi ceice fac casa lui Dumnezeu peşteră de tâlhari!

Nu mult după acea cădere, s'a stins liniştit şi blândul mitropolit-primat I. P. S. S. *Iosif Gheorghian,* dupăce scurt înainte de moarte avuse să supoarte la vârsta de aproape 80 de ani o grea operaţie. In urma sa a lăsat un nume curat, pe care-l va pomenì posteritatea cu cinste. Născut în anul 1829 dintr'o familie preoţească din Botoşani, şi-a făcut studiile la

[1] Când se tipărea acest articol am cetit în „Neamul românesc literar" Nr. 3 un temeinic şi avântat studiu în „chestia reformei bisericeşti", datorit păr. arhim. Iuliu Scriban, care prin superioritatea concepţiilor se ridică mai presus de tot ce s'o scris până acum în chestia reformei.

şcoala Sfinţii Trei Ierarhi şi la Academia din Iasi, iar mai târziu, ajungând diacon la capela românescă din Paris, le-a continuat la Sorbona. Întors în ţară la 1863 şi fiind hirotonit ca preot, e ales egumen al mănăstirei Teodoreni. La 1865 devine arhiereu la Iaşi, iar doi ani în urmă e numit episcop la Huşi de către domnitorul Cuza, unde a păstorit până la 1879, când marele colegiu electoral l-a ales episcop al Dunării de jos. De aici înaintează în a. 1886 la scaunul de mitropolit primat, dar în 1893 dimisionează în urma unui conflict avut cu guvernul şi se retrage la mănăstirea Căldăruşani, revenind însă la 1896 din nou, după depunerea puţin strălucită a mitropolitului Ghenadie Petrescu, în demnitatea de mai nainte şi păstorind până în prezent.

Pe terenul literaturei noastre bisericeşti decedatul mitropolit s'a distins îndeosebi ca un harnic traducător, lăsându-ne multe scrieri de valoare, ca:

1. *Expunerea doctrinei bisericei creştine ortodoxe.* Ed. III. Bucureşti 1901. Preţul 1 leu.

2. *Papalitatea schismatică sau Roma în raporturile sale cu biserica orientală.*[1] Bucureşti 1906 Ed. II. Preţul 2·50.

Aceste două scrieri sunt ale unui învăţat abate francez, Dr. Vladimir Guettée, care nemulţumit cu catolicismul, a trecut la ortodoxie în a. 1862, întrând în biserica rusească şi publicând scrieri valoroase, prin cari a dovedit că singur biserica ortodoxă a păstrat creştinismul genuin, pe când cea catolică l-a falsificat prin adaosuri nepermise. Cea dintâi dintre aceste două scrieri ne dă o concisă expunere a credinţei ortodoxe şi arătând în cari privinţe s'au abătut celelalte confesiuni dela calea creştinismului adevărat, *este în măsură a ne întări conştiinţa ortodoxiei noastre.* Cea de a doua dovedeşte cu mult aparat ştiinţific că primatul papal este o mare eroare, pe care a respins-o pe dreptul biserica ortodoxă. *Nu am destule cuvinte să recomand cetitorilor noştri aceste scrieri, îndeosebi pe cea dintâi.* Se pot procura şi prin librăria arhidiecezană.

3. *Vieaţa sf. Vasile cel mare,* arhiepiscopul din Cezarea Capadohiei. Preţul 2 lei.

4. *Luterani şi Greci-Ortodocşi.* Preţul 50 bani.

5. A mai tradus *istoriile celor dintâi istoriografi vechi bisericeşti,* ca: Eusebie din Cezarea Palestinei, Sozomen, Socrat. Se pot procura dela Tipografia cărţilor bisericeşti din Bucureşti sau prin Librăria arhidiecezană.

Scaunele vacante ale mitropoliilor ţării româneşti s'au întregit în 5/18 Faur. Marele colegiu a ales ca mitropolit primat pe P. S. S. *Atanasie Mironescu,* până acum episcop la eparhia Râmnicului Noului Severin, iar ca mitropolit la Iaşi pe P. S. S. *Pimen Georgescu,* episcop al eparhiei Dunării de jos.

Nou aleşii mitropoliţi şi-au făcut studiile teologice superioare la facultatea ortodoxă din Cernăuţi şi au ocupat înşişi catedre universitare la facultatea de teologie din Bucureşti.

---

[1] Această scriere se completează prin o alta de acelaş autor francez: *Papalitatea eretică,* tradusă de episcopul Gerasim Saffirinu al Romanului.

I. P. S. S. mitropolitul primat se află în vârstă de 53 ani şi de 11 ani încoace a condus cu zel eparhia Râmnicului Noului Severin, dând dovezi de energie. Pe terenul literar bisericesc e unul dintre cei mai activi, dacă nu cel mai activ, dintre arhiereii ţării. Dintre scrierile ce le-a publicat pe terenul moralei creştine amintim: «*Morala pentru copii*», care nu face pretenţii ştiinţifice, apoi «*Etica evoluţionistă şi etica creştină*», care e un temeinic studiu critic asupra eticei filozofului evoluţionist englez H. Spencer, şi «*Manual de teologie morală*», care pe acest teren până acum e unica lucrare sistematică şi completă. Deşi aceste scrieri nu se disting prin originalitate, totuş sunt prelucrări folositoare, făcute cu înţelegerea chestiunilor ce le tratează. Ca episcop s'a arătat dragostea pentru eparhia ce o păstorea şi prin aceea că i-a cercetat şi scris trecutul în lucrarea: «Istoricul eparhiei Râmnicului Noul Severin», asupra căreia am dat la timpul său o dare de seamă în nr. 3 din 1907 al revistei noastre.

I. P. S. S. mitropolitul Pimen al Moldovei se află la vârsta de 56 ani, fiind episcop la Dunărea de jos dela 1902 încoace, unde a lăsat unele instituţii folositoare. S'a distins ca bun povăţuitor al preoţimei. Unii zic că ar fi mai liberal într'ale vieţii duhovniceşti. Activitatea literară a I. P. S. Sale nu o cunoaştem.

Ambii mitropoliţi au făcut frumoase promisiuni privitoare la activitatea ce vor desvolta-o în viitor. Dumnezeu să le dea putere ca să le poată şi împlinì, spre binele şi înălţarea bisericei ortodoxe române în fruntea căreia se află. ***Dr. N. Bălan.***

## Din biserica noastră.

***Alegerea P. C. S. părintelui arhimandrit Filaret Musta*** ca episcop al eparhiei Caransebeşului nici până azi nu a fost întărită de Maiestatea Sa, deşì se împlinesc aproape 6 luni de când a fost făcută. Această amânare îndelungată şi contrară legilor bisericei noastre, pe lângă că ţine în continuă agitaţie sufletele credincioşilor noştri, a lăsat teren liber pentru întroducerea unor abuzuri nemai pomenite. În gazetele ungureşti a apărut ştirea, că alegerea n'ar fi aflat aprobarea preaînaltă, prin ce i s'ar da o nouă lovitură bisericei noastre. În vederea unei eventuale alegeri noi, fiind în curs alegerile pentru sinod, s'a pornit o luptă care ne umple inima de durere. Nu cred Prea Sfinţiţii noştri arhierei că trebue să întrevină cu energia şi în dieceză şi la guvern, care are să facă propunerea de întărire, ca să se pună capăt unor asemenea stări detestabile, cari ne demoralizează biserica şi poporul?! Noi de mult aşteptam să facă paşii de lipsă, dar aşteptăm înzadar... ***N. B.***

***O propunere.*** Părintele *Traian O. Motora* din *Vorţa* a făcut în conferenţa preoţească a tract. Ilia din 9/22 Nov. 1908 o îndreptăţită propunere privitoare la salarizarea preoţilor din partea statului. Propunerea a cărei cuprins se va vădì mai jos, a fost destul de temeinic motivată, conferenţa preot.

a acceptat-o şi a decis a se împărtăşì tuturor conferinţelor preoţeşti pentru a se pronunţa şi a întreprinde paşii necesari, şi a fost trimisă şi ziaristicei noastre, noi nu o am primit, pentru a se desbate în public.

Nu cunoaştem până acum nici o mişcare în direcţia aceasta, deşì propunerea solicita în faţa noului proiect de congruă — ce se prevedea — «o conferenţă generală preoţească (congres) a preoţilor rom. gr. ort. din întreagă ţara, în un oraş potrivit, sub conducerea arhiereilor noştri. Din această conferenţă avea să se redacteze un memorand adresat Maiestăţii Sale şi guvernului ţării, pe care, în calea forurilor noastre superioare bis. să-l prezinte destinaţiunii o deputaţiune aleasă de conferenţă (congres). Acel memorand să cuprindă următoarele:

1. Ridicarea fără amânare a salarului fix, sau a întregirii dela stat, la suma minimală de 2400 cor. anual pentru *toţi* preoţii ce au cualificaţia legală, prescrisă în timpul când au fost primiţi, şi au absolvat un seminar din patrie.

2. Să se execute art. XX din 1848 şi în special §. 3 cu acele legi, nu numai faţă de bisericile şi religiunile ce au fonduri şi averi de sute de milioane, capace de a-şi acoperì trebuinţele culturale şi fără de ajutorul cuiva, ci şi faţă de biserica noastră receptă dar săracă, în proporţia numerică şi în care se execută şi faţă de acelea biserici bogate.

3. Să se dea din visteria statului un ajutor permanent de cel puţin 500,000 cor. anume în scopul creării unui fond general de pensiune (ca d. e. cel regnicolar inv.) pentru toţi preoţii rom. gr. ort. din patrie, sau a se augmenta fondurile existente cu acea sumă. Dacă însă numitul ajutor nu va putea fi permanent el să se dea atâta timp numai până când fondul resp. fondurile existente vor creşte, ca din interese şi cuotele întrate dela preoţi să se poată acoperì cinstit toate trebuinţele, pensiunile preoţilor, văduvelor şi orfanilor lor». Şi mai adaugă că fondurile să stea sub supraveghiarea şi controla forurilor noastre superioare bis. fără ca statul să aibă dreptul a se amesteca în sfera de activitate autonomă a bis. noastre.

In vremece constatăm, că o deamnă şi conştie manifestaţie a tagmei preoţeşti ar fi avut darul a ne dovedì de ceeace suntem şi ţinem să fim: *adevăraţi preoţi,* un congres al nostru dela care puteam aştepta şi alte demersuri chipruite şi hotărîri îndrumătoare pentru rostul nostru ca preoţi ne-ar fi pus şi pe noi în rândul claselor şi tagmelor de oameni, cari prin astfel de întruniri caută a aduce îndreptări în vieaţa omenimei, şi vreau să devină folositori societăţii — popoarelor. Dacă până acum, deşì se ştie tendinţa noului proiect de congruă, conferenţele tractuale preoţeşti n'au dat semn de aderare ori desaprobare, dacă ziaristica, deşì s'a publicat propunerea şi motivarea ei, nu a învrednicit-o de nici un fel de comentar, pricina e lipsa de solidaritate între preoţi, lipsa asocierii şi a muncei unitare, în urma cărora părerea unuia sau a câtorva rămâne fără răsunet în faţa mulţimei ce nu se simte obligată a se pronunţa şi tot aşa munca noastră a singuraticilor ori câtă râvnă am dovedì, răsleaţă

şi lipsită de unitate se pierde fără a se simţì folosul ei. Răul nu va găsì lecuire fără de o asociare a clerului în vederea unei munci unitare; iar pornirea trebue să înceapă dela noi cari mai mult îi simţim lipsa, căci din nici o parte nu putem aştepta salvarea situaţiei noastre, a prestigiului şi demnităţii noastre greu lovite de o vreme şi pe cale ziaristică, dacă noi prin noi înşine, conştii de datoria noastră, nu ne vom organiza, nu ne vom asocia. *Preot. P. M.*

## MIŞCAREA LITERARA.

### I. CĂRŢI.

*«Predici exegetico-morale»* de *V. Predeanu* econom staurofor, este titlul unei colecţiuni de 76 predici, pe o întindere de 739 pagini, edată la Bucureşti. Autorul este o persoană cunoscută în literatura teologică românească. D-sa a scris mai multe lucrări teologice, cari au conţinut pastoral, dogmatic moral, sociologic şi din dreptul bisericesc. Are şi lucrări premiate de universitatea din Bucureşti

Volumul prezent cuprinde 76 predici pentru anul bisericesc. Predicele nu sunt aranjate după Duminecile şi sărbătorile anului bisericesc, ci dupăcum vedem din prefaţă d-l Predeanu a «avut în vedere evenimentele mesianice începându-se cu naşterea Prea sfintei Născătoare de Dumnezeu». Luând autorul în considerare că în ţeara noastră — autorul înţelege România — a început dela o vreme să sufle cu furie vântul necredinţei şi al scepticismului, dar mai ales vântul indiferentismului religios» află de lipsă ca preoţii să poarte deosebită grije ca în «conştiinţe să străbată o rază evanghelică de lumină şi de har. Dupăce indiferentismul religios se lăţeşte în toate straturile sociale, autorul în predicele sale se *«adresează tuturora şi îi vizează pe toţi»*.

Predicele singuratice dupăcum ne arată titlurile au fost ţinute în diferite biserici, şi cu diferite ocaziuni.

La compunerea predicelor, dupăcum ne arată autorul, putem observà că a folosit mai ales literatura bisericească apuseană.

În general toate predicele sunt foarte bine lucrate, ca fond şi ca formă. Stilul îi simplu dar frumos, un limbaj limpede şi plăcut, aşa că ori auzite ori cetite predicele lasă impresie durabilă în inima omului.

Adevărurile de credinţă, dogmele bisericei noastre sunt frumos şi clar explicate şi expuse, aşa ca oricine uşor le poate înţelege. Cu dogmele bisericei autorul se ocupă, cât e necesar ca un fiu credincios să ştie din ele, cu atât mai mult se ocupă însă cu istoria mântuirii neamului omenesc, făcând aplicări practice foarte bune. Pe desvoltarea şi întărirea sentimentului religios-moral şi pe întărirea conştiinţei creştineşti se pune pondul principal. Fiecare creştin să se întoarcă la vieaţa ideală şi curată creştinească, că să primească darurile cele bogate ale lui Dumnezeu, ca să poată fi părtaş de fericirea vecinică şi vremelnică.

Fiecare predică se ţine de textul evangheliei sau de pericopa zilei. După o scurtă şi proporţionată întroducere vine o schiţare istorică a sărbătorii. Vedem accentuată însemnătatea istorică a zilei, însemnătatea din punct de vedere a cultului divin, şi locul care-l ocupă serbătoarea în istoricul mântuirii. La zilele sfinţilor, după istoricul şi vieaţa sfântului, accentuându-se vrednicia şi meritele sfântului şi în concluziune recomandându-se ca un exemplu vrednic de urmat pentru fiecare creştin.

Citate din sf. scriptură aflăm în fiecare predică. Autorul motivează mai ales cu sfta scriptură, şi pe lângă sf. scriptură foloseşte dovezi din autoritate — mai ales bisericească — şi din raţiune. Citatele sunt nimerit aplicate şi frumos explicate. Deşi în fiecare predică are câteva citate, nu putem zice că ar fi prea multe sau prea des folosite. Aproape toate locurile mesianice din T. V. sunt folosite şi se explică şi clarifică cum s'au realizat profeţiile T. V. în persoana Mântuitorului şi în faptul mântuirii.

Luate toate predicele ca un întreg ele ne expun în formă plăcută, corectă şi atrăgătoare întreg istoricul mântuirii, arătându-ne care este complexul credinţei adevărate. Predică de predică desvoaltă câte un moment valoros al credinţei creştine. În predicele pentru Dumineci se expun mai mult în formă istorică partii din anul bisericesc.

Aproape fiecare predică se împarte în 4 părţi I. Întroducere II. tractat istoric-exegetic III. tractat moral-practic şi IV. Încheierea. Încheierea adeseori e o rugăciune originală frumos lucrată şi plină de sentiment.

În încheiere autorul nu face la fiecare predică concluziunile, lasă pe cetitor s'au auzător să tragă concluziunea.

În special partii frumoase cuprind următoarele predici:

Duminеca VI după Rusalii arată valoarea credinţei, carea aduce iertarea păcatelor şi mântuire.

Dumineca VIII, minunea hrănirei şi efectele ei, răsplata celorce se apropie de Dumnezeu. Este mai mult istorică.

Dumineca IX. Puterea conştiinţei treze. Hristos dă hrană adevărată omului şi îi dă lumina cunoştinţei şi vieţii.

Dumineca XI. Folosirea bună şi nimerită a bunurilor pământeşti.

Dumineca XX. Pe lângă o parte istorică corectă are o descriere frumoasă, vie şi clară, am puteà zice poetică.

Predica din Dumineca XIV. după Rusalii şi cea din Dumineca Tomii tractează despre credinţa adevărată şi puterea ei, foloasele încrederei în Dumnezeu.

În Dumineca XXV, milostenia ca avuţie în XXVI, bogăţia adevărată. La ziua muceniţei Filoftea, modelul milosteniei adevărate.

Predica dela anul nou 1906, cu motto «Umbră trecătoare e timpul nostru», cuprinde multă psihologie şi o adâncă filozofie de vieaţă.

La ziua crucii, crucea e semnul şi dovada nădejdei justificate a creştinului. La sfântul Nicolae, care e păstorul adevărat şi cum are să lucreze pentru fericirea turmei sale.

Predica din Dumineca XXI, după Rusalii, cu motto, Sămânţa e cuvântul lui Dumnezeu, şi predicele 3 la număr pentru ziua adormirei Născătoarei de Dumnezeu cuprind o caracteristică foarte bună a timpului nostru. În cele 3 panegirice se mai arată chemarea ideală a femeii creştine, şi cum să se facă educaţia ei adevărată.

Predicele din post sunt de conţinut moral. Prin ele autorul voeşte să producă o vieaţă spirituală ideală, arătând uşurinţa cu carea putem ajunge la adevărată vieaţă, numai dacă omul are voinţa firmă; totodată se arată ce este postul, şi care este post adevărat.

Păcatele sunt corect combătute, folosindu-se spre combaterea lor mai ales dovezi din sf. scriptură, din raţiune şi din experienţă.

Scăderi mici sunt, între cari am puteà înşirà şi explicările prea detailate la circumciziune (pag. 57 predică la Naşterea D-lui) şi detailurile din predica dela întimpinare (pag 67). precum şi explicările individuale de pe pag. 150. (turma de porci). Aceste scăderi sunt însă cu mult mai neînsemnate, decât să detragă ceva din valoarea predicelor.

Le recomândăm tuturor clericilor şi preoţilor, asigurându-i că studiindu-le şi folosindu-le vor aflà un izvor bogat de cunoştinţe; un învăţător bun pentru modul şi felul cum să predice cuvântul Domnului ca să cucerească inimele auzătorilor, şi cum pot împărtăşì turmei hrana adevărată.

Preţul opului e minimal, în raport cu valoarea internă. *A. C.*

***Biblioteca pentru toţi*** trimite la redacţia revistei noastre 4 broşuri din cele mai nou apărute. Nr. 403, *Mihail Kogălniceanu,* o colecţie de câteva acte, privitoare la vieaţa şi activitatea marelui bărbat de stat, oare când candidat la domnia Moldovei în 1859; apoi relative la «împroprietărirea ţăranilor»; atitudinea lui K. faţă de Macedoneni şi Ardeleni; K. ca advocat şi cuvintele adresate Reginei la sfârşitul cuvântării lui la Academie în 1891. Dintre scrierile din tinereţe se tipăreşte «Limba şi literatura românească» publicată întâi, în etate de 20 ani — în o revistă germană pentru a informa pe străini despre cultura şi literatura noastră; «Pauperismul» şi o parte din «Iluzii pierdute». Acest număr, menit a suplinì încâtva lipsa unui studiu asupra vieţii aceluia, ce prin vrednicie şi muncă s'a ştiut avânta spre cele mai multe demnităţi, s'a editat, în ajunul marilor sărbări aranjate din prilejul împlinirii alor 50 de ani dela Unirea principatelor rom., pentruca să sporească slava tovarăşului cuminte şi credincios alui *Cuza Vodă* în marea lui operă socială-naţională, slăvire însă, care într'o măsură ici-colea a umbrit meritele retăcute a acestui din urmă.

Nr. 412, *Cântecele sclavului,* e opera preotului şi literatului boem, *Svatopluk Cech,* una dintre cele mai de seamă individualităţi ale poeziei contimporane. Trecând peste epoca tinereţei — fantastică cosmopolită — şi-a stabilit marea popularitate în perioada real-naţională. Deşi scrierile lui din faza a doua ar fi mai prejos din punct de vedere artistic ca lucrările dintâi, ele sunt mult mai cuceritoare prin dragostea de neam pasionată, în care-şi îmbracă uneori revolta, alteori compătimirea pentru vieaţa în-

jositoare trăită de ai săi. «Cântecele» sunt izbucnirea dorului de libertate, în care cei asupriţi de soarte ca şi favoriţii ei îşi vor găsì icoana reală.

Nr. 422, *Pentru pâne,* e novela realistă alui *Sienkievicz,* — glasul de durere şi desnădejde al unui neam fără ţară, — care urmăreşte pe fraţii săi pripăşiţi peste oceane în căutarea unui trai «pentru pâine», — dar nici aici nu întâlneşte decât sbuciumul crud, lupta cu sărăcia, biruinţa străinilor asupra celor neputincioşi de a rezista, cari mor îndureraţi că nu-şi mai pot vedea ţara (Lorenţo), cad jertfă sugrumătorilor de neamuri (evrei, germani), ori se prăpădesc biruiţi de natura străină a pământului nou. Fica lui Lorenţo, Marişia, piere nebună în portul New-York sfârşită de dorul năvalnic după iubitul Iasko.

Nr. 435—6. *Un erou al timpului nostru,* romanul marelui scriitor rus rus M. Lermontov, e descrierea naturei sălbatice a Caucazului cu moravurile, tradiţiile, aventurile şi dramele popoarelor răsboinice, ce trăiesc în plină libertate sub povăţuirea naturei, cu cari armata ruşilor trebuia să lupte în ţinuturi îndepărtate. Isprăvile şi aventurile ofiţerilor ruşi sunt zugrăvite cu măiestrie într'un roman interesant.

Bibl. p. toţi tot mai mult câştigă în recunoştinţă pentru folosul mare ce aduce literaturei şi culturei româneşti prin operele alese publicate cu preţ scăzut. De vânzare la mai toate librăriile din ţară şi dela noi. Catalogul complet al Bibl. p. toţi, să se ceară Librăriei editoare Leon Alcalay, în Bucureşti.



## II. REVISTE.

*„Vestitorul“.* Neorânduielile şi păcatele cari bântue vieaţa oamenilor bisericei din Regat au scos la iveală nemulţumirea mulţimei în câteva reviste noi, fără epitete sunătoare şi fără trimbiţarea unor programe largi, dar cu atât mai neîndurate în critica pe care o fac, tot celui ce i-se cuvine. Nu aprobăm în genere tonul răsvrătitor, nici lupta cu sabie şi foc, acolo unde duhul blândeţei ar trebuì să stăpânească ca într'o împărăţie a dreptăţii şi adevărului sfânt, dar acolo unde putregiunea ameninţă întregul corp cu inveninare, se cere cură radicală, de unde nu poate lipsì cuţitul. Revista «Vestitorul», apărută întâi în Noemvrie 1908, e organul unor oameni «pe cari viforul ce se abătù pe ţară în primăvara anului 1907 i-a pătruns de groază» şi cari încredinţaţi că ceeace era să ducă poporul la peire e faptul că «poporul dela vlădică până la opincă s'a depărtat dela învăţătura lui Hristos», deci ţinta ce urmăresc e «redeşteptarea sentimentului religios, sentiment care piere văzând cu ochii. Pentru ajungerea acestei ţinte nu vor cruţa nici o jertfă, vor căuta pe faţă şi fără încunjur, cari sunt pricinele acestui dezastru şi ce este de făcut ca să-l încunjurăm cât mai e vreme». Cele câteva numere ce le am sub privirea ochilor desvălesc fapte, ce cutremură adânc fiinţa ori-cărui om, în care mai viază un dram de bun simţ. Se înfierează fără rezervă oameni în poziţii înalte bisericeşti şi se arată cu degetul o seamă de preoţi, cari judecaţi după cele ce se spune despre ei — şi trebue să fie adevărate, căci altfel de

unde atâta îndrăzneală — ar trebuì să plece la puşcărie, iar nu se să apropie de sfântul altar. I-se aduce însă revistei şi învinuirea, că ar fi un agent în serviciul catolicismului. Deşì în urma încrederei cu care am întâmpinat răsărirea ei, nu suntem plecaţi a da crezământ acestei învinuiri, aşteptăm totuş o *desminţire mai categorică* decât cea dată, din care să transpire aceiaş energie cu care a fost aplicat tratamentul radical care nu a întârziat a-şi da roadele. Unii, din cei scoşi la iveală, au tras deja consecinţele faptelor lor, şi pe mulţi nu-i va cruţa ziua de mâne. «Cine are urechi de auzit să audă!» — căci şi la noi în parte e putred mărul. Lucrarea de curăţire nu va putea să întârzie.

## INFORMAŢIUNI.

*„Spiritul lui Şaguna“.* Sub acest titlu «Unirea» dela Blaj, (în Nr. 5 şi 6) vrând să ponegrească memoria Marelui nostru arhiereu, dă cele mai proaspete dovezi, că cunoştea Şaguna bine cari sunt contrarii lacomi ai bisericei ortodoxe. Nu e trebuinţă să apărăm vrednicia şi superioritatea unui Şaguna faţă de asemenea mici şi răutăcioase bârfeli. Cât priveşte biserica ortodoxă răspundem cu cuvintele Mântuitorului: Făţarnice! scoate mai întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedea să scoţi ştercul din ochiul fratelui tău (Mat. 7, 5).

*Ne Temere,* crâncena lege matrimonială papală, aflăm că e revocată pentru teritorul Ungariei. În puterea acestei legi, în faţa bisericei romano-catolice, căsătoriile mestecate, dacă nu erau binecuvântate de cătră parohul catolic, se priveau ca nule şi invalide.

Pe biserica ortodoxă română din patrie puţin a importat-o legea amintită, căci credincioşii se căsătoresc ei între ei, ori cu fraţii lor uniţi, iară amintita lege nu s'a extins şi asupra catolicilor de rit oriental.

S'au ivit însă greutăţi, când au încheiat căsătorii între sine, catolici de rit latin, cu catolici de rit grecesc. Deaceea un preot rutean, cerea bărbăteşte în foaia «Religio» din Budapesta, că «Ne Temere» să oblige şi pe uniţi.

Apoi de, o putea cere cucernicul preot pentru rutenii săi. Dar de se extindea menţionata lege şi asupra românilor credincioşi Romei, frumoasa cântare de Isaia dănţueşte ararecori ar mai fi sunat în bisericile româneşti unite. *Gruia.*

**La Bistriţă** s'a întărit de protopop d-l Greg. Pletosu, protoiereu, dela care se aşteptă cu drept cuvânt frumoase lucruri. Cu privire la intregirea protop. *Devei,* nu credem să aproabe Consistorul arhidiecezan călcarea legii, de care s'a făcut vinovat sinodul protopopesc.

**La alegerea** de deputaţi mireni pentru sinod, s'au făcut abuzuri în cercul Iliei.

## Tipicul cultului religios.

*Cazuri liturgice, date şi indigitări tipiconale pe luna lui Martie 1909.*

**1 Martie:** Dumineca a 3-a din „Paresimi“, gl. 6, voscr. a 6-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările glasului din Octoih şi ale Triodului, cum se prescrie în Dumineca a 3-a din post. După Doxologie, se face Inchinare la sfânta Cruce conform tipicului din Triod. Liturgia Mareiui Vasilie cu Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci şi în loc de: „Sfinte Dumnezeule“... cu cântarea: „Crucii Tale ne închinăm Stăpâne“...

**8 Martie:** Dumineca a 4-a din post, gl. 7, voscr. a 7-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările Octoihului, gl. 7 şi ale Triodului din Dumineca aceasta. Liturgia Marelui Vasilie cu toate cântările sale, cu Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci. In săptămâna aceasta: Mercuri seara şi Vineri seara Priveghere Bdenie), cum se prescrie la Triod pentru Utrenia de Joi şi de Sâmbătă în săptămâna a 5-a din post.

**9 Martie:** Sfinţii, 40 de mucenici Utrenia, Ceasurile şi Vecernia cu Liturgia sfântului Grigorie şi cu Apostolul şi Evangelia sărbătoarei.

**15 Martie:** Dumineca a 5-a din post: gl. 8, voscr. a 8-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările glasului din Octoih şi ale acestei Dumineci, cum se prescrie la Triod. Liturgia Marelui Vasilie cu Apostolul şi Evangelia Duminecii a 5-a, ş. c. l.

**22 Martie:** Dumineca a 6-a, a Floriilor, Praznic.

La Vecernie şi la Utrenie: Toate ale praznicului cum se găsesc la Triod cu: Parimii, Litie, Polieleu, sfinţirea şi împărţirea „Stâlpărilor" ş. c. l. Liturgia sfântului Ioan Crizostom cu Antifoanele, Apostolul, Evangelia, Irmosul şi Priceastna, toate ale praznicului. La 4 oare p. m.: Vecernie şi Pavecerniţa cea mică, iar la 7 oare: Priveghere, Utrenia de Luni cu Evangelia zilii, şi ceasul 1-iu.

*Luni,* la 10 oare a. m.: Ceasul al III-lea, al VI-lea, al IX-lea, Vecernia şi Liturgia s. Grigorie Dialogul cu Evangelia prescrisă. La 4 oare p. m.: Pavecerniţa cea mare; iar la 7 oare Priveghere: Utrenia de Marţi cu Evangelia şi cu ceasul 1-iu.

*Marţi,* la 10 oare a. m.: Ceasul al III-lea, al VI-lea, al IX-lea, Vecernia Buneivestiri cu a Triodului, şi Liturgia sf. Grigorie cu Evangelia zilei; la 4 oare p. m.: Pavecerniţa cea mare. La 7 oare: Priveghere, Utrenia Buneivestiri cu a Triodului, după tipicul Triodului: „din Capetele s. Marcu, lit. ųi".

*Mercuri,* la 10 oare a. m.: Ceasurile, Vecernia şi Liturgia lui Ioan Crisostom. Seara, la 7 oare: Priveghere, Utrenia de Joi cu Ceasul 1-iu.

*Joi,* la 8 oare a. m.: Sfântul Maslu, Ceasurile... III, VI, IX, Vecernia şi Liturgia Marelui Vasilie. Seara la 7 oare: Priveghere, Utrenia de Vineri cu cele 12 Evangelii ale patimilor lui Hristos.



*Vineri,* la 9 oare a. m.: Ceasurile Domneşti; la 4 oare p. m. Vecernia şi punerea în Mormânt; la 7 oare seara: Utrenia de Sâmbătă cu cântările Inmormântării.

*Sâmbătă,* la 12 oare: Vecernia Paştilor cu Liturgia Marelui Vasilie.

*Dumineca Paştilor,* la 4 oare dimineaţa: Sfânta Inviere, Utrenia Paştilor şi Liturgia lui Ioan, după tipicu Pentecostarului; seara la 4 oare: Vecernia. In zilele următoare ale săptămânii luminate: Toate, dupăcum se află prescrise în Pentecostar.

**Norme generale:** Pentru delăturarea oricăror îndoieli, ce s'ar mai putea ivì în privinţa *rândului,* cum, în practica cultului, se succed cele Optglasuri, ale cântării bisericeşti în decursul întreg anului liturgic pascal, cred de folos pentru cei nedumeriţi a stabilì şi acì *rândul* celor *Optglasuri* spre orientare.

Rândul celor *Opt-glasuri* se începe în Dumineca Paştilor fiecărui an şi se succede în întreg decursul anului pascal cum urmează:

In decursul săptămânei *„luminate"*, glasurile se schimbă zi de zi aşa: Dumineca se cântă glasul 1-iu; Luni, al 2-lea; Marţi, al 3-lea; Mercuri, al 4-lea; Joi, al 5-lea; Vineri, al 6-lea; Sâmbătă, al 8-lea. Ordinea aceasta se poate vedea şi constata în *„Pentecostar"* la cântările Vecerniilor şi la *„Hvalitele"* Utreniilor acestor zile. In Dumineca *„Tomii"*, *rândul* glasurilor se începe din nou cu glasul 1-iu. De aci, *glasurile,* în ordinea lor numerică neschimbată, se perondează cu *săptămâna* în întreg restul anului pascal.

Deci: în Dumineca şi în Săptămâna sfântului Ap. Toma se cântă glasul 1-iu, în Dumineca şi săptămâna Mironosiţelor, glasul al 2-lea ş. a. m. d. până în Dumineca „Rusaliilor". In Dumineca şi în săptămâna aceasta ar ajunge la rând glasul al 7-lea; cum însă se prescrie la Pentecostar: în Dumineca şi săptămâna Rosaliilor, cu excluderea Octoihului, deci şi a glasului al 7-lea, se cântă toate ale Pentecostarului.

In Dumineca 1-a după Rosalii, a tuturor sfinţilor şi în zilele acestei săptămâni se cântă glasul al 8-lea. Cu Utrenia acestei Dumineci, stadiul Pentecostarului se încheie; iar, cu Vecernia acestei Dumineci se începe stadiul propriu al Octoihului mare.

In stadiul Octoihului, de durata cea mai lungă dar nestabilă, glasurile, începând cu al 8-lea, se perondează în ordinea cum se găsesc în Octoihul mare şi se repetează de atâteaori, până când ajungem a număra încă zece săptămâni înainte de Paştile următoare, adecă: până la Dumineca „Vameşului şi a Fariseului", când se începe stadiul de 10 săptămâni al Triodului. *Ori cu care glas* am ajunge la Dumineca „Vameşului şi a Fariseului", *cu acela,* şi dela acela continuăm *rândul* glasurilor şi în stadiul Triodului până în Dumineca Floriilor, — fără de a se lua ca normă glasul Triodului, care, ca şi glasul Mineielor, este accidental. *Cantor.*